

# 1 ŠTÁT A PRÁVO

## 1.1 Pojem, znaky a funkcie štátu

**Štátom** rozumieme mocensko-riadiaci politický systém spoločnosti. **Spoločnosť** je zložitý sociálno-ekonomicko-kultúrny systém, v ktorom štát ako riadiaci element vyčleňuje postupne, premenou rodových a kmeňových politických mocensko-riadiacich inštitúcií na štátne. Spočiatku existoval štát v podobe mestských štátov s určitým príslahlým poľnohospodárskym okolím. Neskôr sa teritórium štátu postupne zväčšovalo do podoby rôzne veľkých ríš.

**Pojmom štát** rozumieme hierarchicky usporiadaný suverénny mocensko-riadiaci systém, skladajúci sa z ľudí (úradníkov) a inštitúcií (orgánov), ktorý prostredníctvom práva riadi spoločnosť.

Pre vymedzenie pojmu štát sú typické tieto definičné znaky:

- štátna moc,
- suverenita štátu,
- územná organizácia obyvateľstva,
- štátne občianstvo

### Štátna moc

Človek existuje ako tvor spoločenský, preto v každej ľudskej skupine vzniká nevyhnutnosť riadenia na zabezpečenie jej reprodukcie. Tento systém pôsobenia na jednotlivcov s cieľom zabezpečiť reprodukciu skupiny sa nazýva moc. **Moc je teda schopnosť určovať správanie ľudí. Verejná moc** je riadiaci systém skupiny ľudí (spoločnosti), ktorý je relatívne nezávislý od mocenských systémov iných skupín. **Štátnu moc** teda chápeme ako určitý druh verejnej moci, a to v spoločnosti organizovanej v podobe štátu. Štátna moc vzniká ako súčasť vzniku štátu vtedy, keď sa verejná moc oddeľuje od celej spoločnosti ako riadiaci systém, ako samostatná spoločenská funkcia, ktorú vykonáva osobitná skupina ľudí. Táto osobitná skupina ľudí určuje správanie ľudí v spoločnosti a zaoberá sa len mocou.

### Suverenita štátu

Suverenitou štátu rozumieme nezávislosť štátnej moci od akejkoľvek inej moci vnútri aj mimo štátu. Hovoríme teda o dvoch stránkach suverenity štátu:

- a.) **Vnútoraná suverenita štátu** znamená, že mocenská organizácia obyvateľstva určitého územia sa stáva štátom vtedy, ak je výlučnou mocenskou inštitúciou na tomto území, ak jedine ona je schopná určovať správanie všetkého obyvateľstva daného územia, ak má výlučné a zvrchované postavenie vo vzťahu k ďalším mocenským inštitúciám pôsobiacim na danom území
- b.) **Vonkajšia suverenita** znamená, že štát je nezávislý od územných organizácií, ktoré existujú na iných územiach. je to kategória relatívna a závisí od mocensko-ekonomického postavenia štátu, od medzinárodných záruk, od kultúrnosti a demokratickosti medzištátnych vzťahov a pod.

## Územná organizácia a štátne občianstvo

Štát uplatňuje moc voči obyvateľom určitého, presne vymedzeného **územia** – štátneho územia. je to časť zemského povrchu, ktorá zahŕňa:

- suchozemský povrch vnútri štátnych hraníc,
- vnútorné vody,
- pobrežné vody,
- priestor pod aj nad suchozemskou a vodnou časťou štátneho územia.

K územiu štátu patria aj ďalšie územia či predmety, na ktorých štát vykonáva štátnu moc (územia diplomatických misií, lode, lietadlá nachádzajúce sa na území druhých štátov).

Osoby, ktoré sa trvale nachádzajú na území štátu, tvoria jeho **obyvateľstvo**. Tí, ktorí sú v právnom vzťahu so štátom, sú občanmi štátu. **Občan** je základom suverenity štátu, v demokratickom politickom systéme je zdrojom suverenity štátnej moci.

### Funkcie štátu

Štát je charakteristický nielen svojimi znakmi, ale aj tým, že vyvíja určité činnosti. Tieto činnosti nazývame funkciami štátu vtedy, ak spĺňajú tieto **znaky**:

- ide o činnosť veľkého rozsahu a celospoločenského významu,
- takáto činnosť má trvalý a systematický charakter,
- na jej vykonávanie vytvára štát rôzne inštitucionalizované formy

**Obsah funkcií štátu** sa v priebehu dejín mení. Pomerne stabilné je ich vzájomné ovplyvňovanie a úzka spojitosť funkcií štátu s politickým systémom, resp. demokraciou. Funkcie štátu triedi veda z hľadiska rôznych kritérií. Povedali sme si už, že štátna moc je druhom verejnej moci, ktorá predstavuje vyčlenenie moci ako samostatnej spoločenskej funkcie. Poznáme **dve základné funkcie štátu**:

- funkciu zabezpečenia reprodukcie mocenských štruktúr**, ktoré štátna moc reprezentuje. táto funkcia sa realizuje rôznymi formami – mocensky, ideologicky, ekonomicky a to voči subjektom, ktoré pôsobia vo vnútri štátu aj mimo neho,
- funkciu verejnej moci, teda zabezpečenia reprodukcie celej spoločnosti**, ktoré sa tiež uskutočňuje rôznymi formami – mocensky, ekonomicky, ekologicky, prostredníctvom štátnej správy, sociálnou, vzdelávacou a kultúrnou činnosťou, ako aj činnosťou v oblasti zdravotníctva. V demokratickom štáte je dominantná funkcia verejnej moci.

?

**Vymedzte pojem štátu. Aké sú jeho hlavné definičné znaky?**

**Rozlíšte vnútornú a vonkajšiu suverenitu štátu.**

**Ako by asi laik definoval hlavné funkcie štátu? Odrážalo by sa v tom jeho politické presvedčenie? Argumentujte.**

## 1.2 Systém štátnych orgánov a inštitúcií

Systém štátnych orgánov a inštitúcií môžeme definovať ako „**množinu orgánov, inštitúcií a úradníkov, metódy a formy ich činnosti, ich vzájomné vzťahy, ako aj vzťahy systému štátnych orgánov a inštitúcií k spoločenskému systému, ktorý je schopný aj pomocou donútenia alebo násilia zabezpečiť efektívne uskutočňovanie úloh štátu voči spoločnosti, ktorú štát riadi, ako aj úloh voči iným štátom**“.

Aby tento systém mohol uskutočňovať verejnú politickú moc a byť nositeľom štátnej suverenity, potrebuje mať personálnu aj materiálnu zábezpeku.

**Personálnu zábezpeku** tvorí osobitná kategória ľudí, ktorá sa profesionálne zaoberá uskutočňovaním štátnopolitickej riadiacej činnosti. Ide o úradnícky aparát, ktorý sa zaoberá iba vládnutím. Úradníctvo nie je jedinou zložkou štátnych orgánov a inštitúcií. Zaraďujeme sem aj občianskych predstaviteľov štátnej moci – poslancov.

**Materiálnu zábezpeku** tvorí osobitná kategória spoločenských inštitúcií – štátnych orgánov. Štátne orgány sú tie spoločenské inštitúcie, ktoré môžu uskutočňovať politickú moc v spoločnosti. Aby sa štátna moc mohla vykonávať objektívne, systém štátnych orgánov a inštitúcií disponuje s prostriedkami donútenia, ktorými sú súdy, polícia, armáda, väznice.

### **Systém štátnych orgánov a inštitúcií tvoria:**

- zákonodarné orgány (parlament, miestne zastupiteľstvá a zastupiteľstvá vyšších územných celkov),
- orgány štátnej správy (vláda, ministerstvá),
- súdy, prokuratúra, polícia, armáda,
- štátne inštitúcie.

### **Štruktúra systému štátnych orgánov a inštitúcií**

Štruktúru systému štátnych orgánov a inštitúcií tvoria:

- orgány štátnej moci** – zákonodarné orgány tvoria rozhodujúcu zložku systému štátnych orgánov, sú bezprostrednými nositeľmi štátnej moci a vznikajú voľbou (poslancov do parlamentu). Majú právomoc vydávať primárne (prvotné) normatívne akty najvyššej právnej sily (ústavu a zákony). Medzi ne zaraďujeme aj orgány samosprávy v obciach a vyšších územných celkoch. Zastupiteľstvá môžu vydávať všeobecne záväzné nariadenia,
- výkonné orgány štátnej moci** – orgány štátnej správy sú druhou rozhodujúcou zložkou systému štátnych orgánov. Vznikajú na základe právnych noriem, majú právomoc vydávať odvodené normatívne právne akty (nariadenia, vyhlášky), ktoré môžu vydávať na základe splnomocnenia orgánom štátnej moci,
- súdy** majú právomoc rozhodovať spory medzi fyzickými a právnickými osobami a štátnymi orgánmi, ukladať tresty za porušovanie zákonov (orgány výkonu spravodlivosti),
- orgány kontroly** majú právomoc kontrolovať činnosť ostatných štátnych orgánov,
- orgány dozoru a dohľadu** vykonávajú dozor nad dodržiavaním zákonov a iných právnych predpisov (prokuratúra),
- orgán kontroly ústavnosti** (ústavný súd),
- ostatné zložky systému štátnych orgánov a inštitúcií** (armáda, polícia, colnice, daňové orgány).

Teória štátu a práva pozná mnoho kritérií, na základe ktorých klasifikuje štátne orgány, je to napr. právomoc, kompetencia, spôsob ustanovenia pracovníkov štátneho orgánu do funkcie, dĺžka trvania funkčného obdobia pracovníkov štátnych orgánov a odobne.

## Forma štátu

Štát svoje funkcie, svoju činnosť môže realizovať diferencovanými spôsobmi organizácie štátnej moci, ako aj diferencovanými metódami činnosti štátu.

**Vnútoraná forma štátu** vyjadruje, aký je systém tvorby štátnej vôle z hľadiska spoločnosti a štátu, aká je miera demokratickosti štátu. Inštitucionalizácia štátnej moci do sústavy štátnych orgánov spolu s metódami uskutočňovania štátnej moci predstavujú **vonkajšie formy štátu**.

**Forma štátu** je spôsob organizácie štátnej moci, jej vzťah k obyvateľstvu a spôsoby jej inštitucionalizácie.

### Formu štátu určuje:

- miera účasti obyvateľstva na štátnej moci,
- vzťah medzi štátom ako celkom a jeho územnými časťami,
- sústava najvyšších štátnych orgánov a ich vzájomné vzťahy,
- vzťah medzi štátnymi orgánmi, ktoré majú celoštátnu územnú pôsobnosť a štátnymi orgánmi s miestnou pôsobnosťou.

Prvé dva zo špecifických znakov určujúcich formu štátu vypovedajú o forme vlády štátu. Inštitucionalizácia vertikálne členenej štruktúry štátnej moci vyjadruje územno-organizačnú štruktúru štátu.

Okrem toho formu štátu určujú aj formy realizácie funkcií štátu, metódy ich uskutočňovania štátom, ktoré označujeme ako **štátny režim**.

**Vzťahy všetkých zložiek formy štátu** sú navzájom závislé, vzájomne sa ovplyvňujú, ale sú aj relatívne nezávislé. demokratické metódy činnosti štátnej moci sú závislé od demokratickosti formy vlády, sústava najvyšších orgánov závisí od územnoorganizačnej štruktúry štátu. Napr. vo federácii existuje dvojkomorový systém najvyššieho orgánu štátnej moci. Ilustráciou relatívne nezávislých vzťahov zložiek formy štátu môžu byť demokratické formy vlády v Belgicku a vo Francúzsku, pričom jeden z nich je konštitučná monarchia, druhý prezidentská republika.

**V moderných štátoch nachádza forma štátu právnu podobu v ústavnom práve**, t.j. v ústave, ústavných zákonoch a zákonoch, prípadne aj v právnych obyčajoch (napr. vo Veľkej Británii). Miera zhody právnej a politickej kategórie závisí od demokratickosti formy vlády, od skutočného vplyvu demokratických spoločenských a politických štruktúr na štátnu moc.

V priebehu historického vývoja sa vytvorilo mnoho foriem štátu (monarchie, republiky, unitárne a zložené štáty, federácie a únie).

Forma štátu závisí predovšetkým od:

- politickej štruktúry spoločnosti a foriem politického súperenia,
- kultúrneho systému spoločnosti, jej hodnôt, tradícií, vzdelanosti obyvateľstva,
- medzinárodnej situácie a geopolitických podmienok, ktoré môžu ovplyvniť formu štátu priamo aj nepriamo (napr. ZSSR priamo ovplyvnil formu štátov východoeurópskych krajín, forma štátu USA nepriamo ovplyvnila formy štátu v susedných amerických štátoch),

- prírodného prostredia, hustoty osídlenia, ktoré súčasne ovplyvnili vznik východných despotií, malá hustota obyvateľstva (napr. horské podmienky výrazne ovplyvnili formu Švajčiarskej konfederácie).

## Forma vlády

Forma vlády závisí od vzťahu obyvateľstva a štátnej moci, od usporiadania najvyšších orgánov štátu, ich postavenia a ich vzájomných vzťahov. **Vnútoraná forma vlády** je závislá od vzťahu obyvateľstva a štátnej moci, od miery, akou sa obyvateľstvo zúčastňuje na štátnej moci. Podľa tohto vzťahu môže byť **forma vlády**:

- demokratická,
- nedemokratická.

existuje celé **kontinuum foriem vlády** – od demokratickej ako jednej krajnej formy vlády k nedemokratickej, druhej krajnej forme vlády. Preto je dôležité určiť, čo možno považovať za kritérium, ktoré umožní určiť hranice demokratickej a nedemokratickej formy vlády. **Demokracia** je určitý stav, ku ktorému môže spoločnosť smerovať. Keďže kľúčovým bodom politického diania sú voľby, za kritériá demokratickosti formy vlády americký politológ R. Dahl označil možnosti politického správania subjektov pri voľbách, pred voľbami a po voľbách.

**Základným zdrojom štátnej moci** sú občania, ktorí tvoria štruktúrovanú globálnu spoločnosť. Preto medzi občana a štát vstupujú predstavitelia politických záujmov diferencovaných spoločenských štruktúr politickej strany a politickej hnutia v ich inštitucionalizovanej podobe. Prípadný konflikt ich záujmov regulujú prijaté pravidlá súperenia politických subjektov.

**Základom konsenzu** pri formulovaní týchto pravidiel je **prijatie volieb ako kritéria určovania subjektu štátnej moci**, formulovanie pravidla, že víťazné politické subjekty so svojou politickou alternatívou získajú vo voľbách štátnu moc a reprezentanti vo voľbách porazených politických strán dobrovoľne odstupujú. **Dôležitým kritériom demokracie je**, že každý jednotlivý občan má možnosť vybrať si vo voľbách niektorú z politických koncepcií, ktoré predpokladajú jednotlivé politické strany a hnutia. Pritom hlas každého občana má rovnakú váhu, čo sa prejavuje vo všeobecnom a rovnom volebnom práve.

**Spôsob hlasovania vo voľbách** zaručuje každému občanovi možnosť bez nátlaku vyjadriť svoj názor (tajné hlasovacie právo). Rovnaká možnosť politických súperov informovať voličov o svojich politických volebných alternatívach vytvorí každému občanovi priestor pre slobodný výber.

tieto kritériá patria k najzákladnejším kritériám určujúcim demokratickú formu vlády v moderných spoločnostiach. treba však zdôrazniť, že nie je možné, aby v podmienkach ekonomického monopolu štátu alebo jednotlivca mohol fungovať demokratický systém vlády, pretože nepripúšťa možnosť formovania a existencie rozličných politických záujmov a ich inštitucionalizáciu.

**Podľa spôsobu účasti obyvateľstva na štátnej moci môžeme formy vlády rozdeliť na:**

- demokraciu priamu,
- demokraciu nepriamu.

Toto členenie akceptuje len vzťah občana k štátu, neberie do úvahy systém inštitucionalizovaných politických subjektov, prostredníctvom ktorých sa občan zúčastňuje na štátnej moci – systém politických strán a politických hnutí.

## Priama demokracia

**„Priame demokracie sú také, v ktorých ľud (obyvateľstvo) sám bezprostredne vytvára najdôležitejšie normotvorné, výkonné a súdne štátne funkcie, pričom v reprezentatívnych demokraciách ich vykonávajú jeho delegáti“**, napísal B. Weyr.

Pre ponímanie priamej demokracie v súčasnosti je charakteristické, že sa ňou chápe právna účasť občanov na tvorbe zákonov prostredníctvom referenda alebo ľudovej iniciatívy.

**Priame zákonodarstvo** je prijímanie alebo zamietnutie návrhov zákonov voličmi hlasovaním v referendách. Také hlasovanie možno doplniť o možnosť, aby návrh vzišiel od voličov. Vtedy hovoríme o **voličskej iniciatíve**.

## Referendum

**Referendum** možno zakotviť v ústave alebo v zákone.

Rozoznávame referendum:

- **obligatórne**, ak ústava zakotvuje povinnosť jeho uskutočnenia (napr. vo Švajčiarsku ústava vyžaduje, aby sa každá zmena ústavy uskutočnila referendum, slovenská ústava ho predpisuje pre prípad vstupu SR do štátneho zväzku s iným štátom alebo pre prípad, že ho minimálne 350.000 občanov bude petíciou požadovať o nejakej otázke),
- **fakultatívne**, ktoré príslušný orgán môže, ale nemusí vyhlásiť (v SR obecné zastupiteľstvo a zastupiteľstvo VUC môže vyhlásiť referendum v dôležitých veciach okrem tých, v ktorých už zákon č. 369/1990 Zb. obligatórne ustanovuje, vo Švajčiarsku môže minimálne 5000 občanov požadovať uskutočnenie referenda o prijatom federálnom zákone),
- **ratifikačné**, pri ktorom je hlasovanie voličov predpísané ústavou na potvrdenie zákona, ktorý už predtým prijal zákonodarný zbor, na prijatie zákona je potrebný aj kladný výsledok referenda (napr. podľa švajčiarskej ústavy),
- **vládne**, ktoré predpokladá iniciatívu hlavy štátu, parlamentu či vlády (slovenská ústava umožňuje iniciatívu Národnej rady SR),
- **ľudové**, na ktoré dávajú podnet občania. Vo Švajčiarsku, kde sa využíva najviac, ho však charakterizuje len 35 % pozitívnych výsledkov.

Najstaršie je referendum zakotvené vo švajčiarskej ústave a najviac sa aj využíva. Francúzska ústava ho zakotvuje ako dôležitý prostriedok prezidenta na arbitráž medzi vládnymi orgánmi. V Spojených štátoch amerických obligatórne referendum zakotvili na federálnej úrovni začiatkom 20. storočia, kým v jednotlivých štátoch USA sa používa už od 18. storočia.

**Referendum má svojich zástancov aj odporcov.** Odporcovia predovšetkým namietajú, že väčšina občanov je síce schopná zvoliť si svojich zástupcov, ale nie je schopná hodnotiť

návrhy zákonov alebo zákony. Iní pripúšťajú jeho využitie pri zmenách ústavy a v iných dôležitých otázkach. Ďalším argumentom je poukázanie na skutočnosť, že výsledok referenda bude závisieť od štylizácie konkrétneho znenia otázky, o ktorej sa hlasuje. Tieto námietky sa netýkajú podstaty referenda, ale skôr jeho rozsahu. Referendum je nielen právny ale aj politický inštitút. Možno ho úspešne využiť na vyjadrenie politickej mienky občanov aj mimo volieb.

#### a) Plebiscit

Plebiscit je podobne ako referendum **forma priamej demokracie**. Občania ním rozhodujú o dôležitej otázke štátnopolitickej.

Z medzinárodnopolitického hľadiska predstavuje spravidla hlasovanie o vôli obyvateľstva určitého územia, či sa má toto územie postúpiť inému štátu a o právnych dôsledkoch jeho postúpenia. Nie vždy sa používa pojem plebiscit v rovnakom význame. Vo Švajčiarsku sa napr. plebiscit a referendum považujú za synonymá. V Anglicku referendum považujú za hlasovanie o návrhu zákona. Plebiscitom rozumejú hlasovanie o forme otázok.

#### nepriama demokracia

**Nepriama (zastupiteľská, reprezentatívna) demokracia** je forma vlády, v ktorej sa občania sprostredkované zúčastňujú na mocenskom rozhodovaní prostredníctvom zvolených zástupcov. Zdrojom moci v zastupiteľskej demokracii sú občania, jej nositeľmi sú zvolení reprezentanti.

Nepriama demokracia prostredníctvom politického pluralizmu politických strán a hnutí umožňuje voľbami utvoriť najvyšší orgán štátnej moci, ktorý je nositeľom štátnej suverenity.

**Voľbami** si občania vyberajú poslancov (zástupcov) do zastupiteľských orgánov. Slobodné voľby sú také, keď sa možno slobodne uchádzať s politickým programom v procese navrhovania kandidátov o hlasy občanov – voličov, keď si možno slobodne vybrať niektorý z navrhovaných politických programov, resp. navrhovaných kandidátov.

S voľbami súvisí volebné právo, vzťah mandát a poslanec, ako aj vzťah volených a nevolených súčastí štátneho aparátu. **Volebné právo** občana zahŕňa právo voliť poslanca (aktívne volebné právo) a právo byť volený za poslanca (pasívne volebné právo). Z hľadiska rovnosti volebného práva sa posudzuje, či hlas každého voliča má rovnakú váhu. **Voľby** môžu byť **priame**, keď volič priamo volí poslancov, alebo **nepriame**, keď volič volí voliteľov a oni potom volia určitý orgán. Podľa spôsobu hlasovania môžu byť voľby **tajné alebo verejné**.

**Volebné právo** upravuje aj spôsob navrhovania kandidátov, predvolebnej kampane, organizáciu volieb, podmienky na rovnaké postavenie jednotlivých kandidátov. **Volebné systémy** upravujú prenos pomeru politických síl do pomeru získaných mandátov. Poznáme **väčšinový volebný systém a systém pomerného zastúpenia**.

**Väčšinový volebný systém** je charakteristický tým, že za každý volebný obvod sa volí jeden poslanec a to buď nadpolovičnou väčšinou absolútnou (napr. vo Veľkej Británii) alebo v prvom kole absolútnou väčšinou hlasov, a ak sa v prvom kole nedosiahne absolútna väčšina hlasov, v druhom kole stačí na zvolenie aj relatívna väčšina. **V systéme pomerného**

**zastúpenia** sa volí viac poslancov v jednom volebnom obvode. Poslanecké mandáty sa získavajú podľa pomeru počtu hlasov voličov.

V systéme nepriamej demokracie zvolení reprezentanti získavajú vo voľbách **mandát**. Mandát môže byť imperatívny (viazaný) alebo reprezentatívny (voľný, v tejto súvislosti hovoríme aj o tzv. zákaze imperatívneho mandátu). **Imperatívny mandát** umožňuje politickú zodpovednosť poslanca voličom, teda možnosť odvolania poslanca voličmi. **Reprezentatívny mandát** znamená, že poslanec môže prijímať politické rozhodnutia samostatne, na základe vlastného presvedčenia (francúzska ústava nedovoľuje imperatívny mandát, nezakotvuje ho ani Ústava SR, ktorá v článku 73 ustanovuje, že poslanci vykonávajú mandát osobne podľa svojho presvedčenia a nie sú viazaní príkazmi).

? **Čo tvorí systém štátnych orgánov a inštitúcií? Popíšte štruktúru tohto systému.**

**Vymedzte rozdiel medzi vnútornou a vonkajšou formou štátu.**

**Definujte pojem priamej demokracie a vymedzte jej nástroje. Aký je Váš názor na možné využitie referenda v súčasnej Slovenskej republike? Diskutujte v skupinách.**

**Aké sú podľa Vášho názoru riziká nepriamej demokracie?**

#### Nedemokratické formy vlády

**Nedemokratické formy vlády** sú tie, v ktorých existuje len jedna politická alternatíva a vylúčená je možnosť inej politickej alternatívy – sú to **totalitné formy vlády**. Patria k nim aj formy vlády, v ktorých je účasť na moci zúžená na úzku skupinu osôb alebo jednotlivca. **Autokratická monokracia** je forma vlády, v ktorej má neobmedzenú moc jednotlivec. Ak ide o vládu úzkej skupiny osôb, môže ísť o **aristokraciu**, ak majú moc najbohatší, ide o **plutokraciu**.

#### Forma vlády z hľadiska systému najvyšších štátnych orgánov

**Sústavu najvyšších štátnych orgánov tvoria:**

- najvyšší zákonodarný orgán,
- najvyšší výkonný orgán,
- hlava štátu, najvyššie súdne orgány

**Najvyšší zákonodarný orgán** (parlament, snemovňa) je nositeľom suverenity štátu, najvyšším mocenským orgánom štátu. Má právomoc mocenskej regulácie – prvotnej normotvorby, prijímania zákonov.

**Najvyšší výkonný orgán** zabezpečuje výkon štátnej správy, výkon odvodenej normotvorby a riadenie realizácie štátnej správy. Môže byť kolegiálny (vláda, kabinet ministrov), alebo funkciu šéfa exekutívy môže vykonávať hlava štátu (prezident, panovník).

**Hlava štátu** je predstaviteľom vonkajšej suverenity štátu. V systéme delby moci a v parlamentnom systéme má odlišné postavenie.

**Najvyšší súdny orgán** stojí na čele systému súdov. Hlavným poslaním súdov je rozhodovať spory a ukladať tresty.

**Podľa hlavy štátu delíme formy vlády na:**

- monarchie,

- republiky,
- diktatúry.

**V monarchii** je hlavou štátu panovník. Funkciu hlavy štátu nadobúda spravidla na základe dedičského práva a získava osobné privilégiá. Nie je politicky zodpovedný. **V parlamentnej monarchii** je formálnou hlavou štátu. Rozhodujúce postavenie má parlament, jemu sa zodpovedá ministerský kabinet. Panovník nemá skutočnú moc. **V dualistickej monarchii** má panovník výkonnú moc a vykonáva hlavu štátu. Vymenúva vládu. Vo svojej činnosti je však obmedzený ústavou, zákonmi a rozpočtom, ktoré schvaľuje parlament.

**Republika** je forma vlády, v ktorej je hlavou štátu volený orgán na určité časovo obmedzené obdobie. Môže byť kolegiálny (napr. prezídium) alebo monokratický (prezident).

**V parlamentnej republike** má rozhodujúce postavenie zákonodarný orgán – parlament. Volí prezidenta, ktorý vykonáva funkcie hlavy štátu. Závislosť prezidenta od parlamentu nie je priama. Prezident vymenúva vládu, ale tá sa za svoju činnosť zodpovedá parlamentu, ktorý jej môže vyjadriť nedôveru a vynútiť jej demisiu.

**Prezidentská republika** predstavuje formu vlády, v ktorej hlavou štátu a hlavou výkonnej moci je prezident. Výkonná moc je nezávislá od parlamentu. Zákonodarná moc je takisto nezávislá od orgánov výkonnej a súdnej moci.

Ak sa hlava štátu obsadí nelegitímne (vojenským prevratom), hovoríme o **diktátorskej forme vlády**.

## Deľba moci

Usporiadanie najvyšších orgánov v demokratickej forme vlády môže byť dvojaké. Môže ísť o:

- systém deľby moci,
- parlamentarizmus.

### Systém deľby moci

Najstarším a nepochybne najaktuálnejším problémom v súvislosti so štátom je **ako zabrániť koncentrácii moci a ako zabezpečiť jej účinnejšiu kontrolu**. Už Aristoteles poukazuje na rozdiely v štátnej činnosti a rozoznáva tri základné časti štátu – radu, úrady a súdnicstvo. Polybios upozorňuje, že jednotlivé moci musia byť vyvážené, aby ani jedna nezískala prevahu, aby sa zachoval ústavný stav. Novšie prepracoval teóriu deľby moci aj John Locke a Charles Montesquieu. Lock, keď odporúča zverenie jednotlivých častí moci do rôznych rúk, argumentuje takto „**Pri slabosti ľudskej prirodzenosti, ktorá má sklon uchvátiť moc, by to bolo príliš veľké pokušenie pre tých, ktorí majú moc vydávať zákazy, aby ich aj mohli vykonávať, tým by sa sami seba mohli vyňať z poslušnosti voči zákonom**“ Na základe jeho teórií Montesquieu naznačil obrysy budúceho štátu.

**Teória deľby moci** spočíva na zásade, aby sa pluralita spoločenského riadenia odrazila aj v štátnom riadení spoločnosti. Vyžaduje, aby sa štátne orgány usporiadali do systému bez dominancie ktoréhokolvek z nich. Teóriu deľby moci prepracovali do ústavnej podoby tvorcovia ústavy spojených štátov amerických T. Jefferson, J. Madisom, A. Hamilton a J.

Adams. Ústava bola prijatá v roku 1787 a platí od 21. júna 1788. Teória del'by moci je založená na dvoch základných zásadách:

- na zásade oddelenosti, nezávislosti a samostatnosti moci,
- na zásade ich rovnováhy a vzájomnej kontroly, ktorú zabezpečuje systém ich vzájomných brzd.

**Zásada oddelenosti, nezávislosti a samostatnosti** sa z horizontálneho aspektu dosahuje tým, že moc vykonávajú osobitné, od seba oddelené orgány zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci, ktoré nie sú vo vzájomnej subordinácii, nie sú navzájom politicky zodpovedné ani podriadené. Ďalším prvkom ich vzťahu je inkompatibilita, čiže nezlučiteľnosť týchto moci v rukách jednotlivca alebo skupiny osôb.

Montesquieu zveril zákonodarnú moc ľudu, resp. ním zvolenému zákonodarnému orgánu – parlamentu, výkonnú moc panovníkovi a úradníkom.

V Spojených štátoch amerických, v prezidentskej republike, výkonnú moc zverila ústava prezidentovi, neskôr v parlamentnom systéme ju zverila vláde.

Druhou zásadou del'by moci je **vytvorenie systému vzájomných kontrolných brzd a protiváh**, ktoré sťažujú získanie dominantného postavenia jednou z moci.

**Zákonodarná moc uplatňuje voči ostatným mociam tieto brzdy:**

- právo skúmať a kontrolovať ako výkonná moc realizuje zákony,
- právo určovať hranice, obsah, formy a prostriedky činnosti výkonných a súdnych orgánov, najmä prijímaním rozpočtu,
- vyšetrovacími a kontrolnými právomocami voči výkonnej moci.

**Výkonná moc uplatňuje tieto brzdy:**

- právo veta voči zákonodarným orgánom (absolútne alebo suspenzívne),
- právo milosti a amnestie voči súdnej moci,
- právomoc vymenúvať sudcov z povolania.

**Súdna moc má k dispozícii tento systém brzd:**

- právomoc súdov preskúmať súlad zákonov s ústavou – ústavné súdnictvo,
- právomoc preskúmať a rušiť platnosť, správnosť voľby členov zákonodarných orgánov – volebné súdnictvo,
- právomoc preskúmať a rozhodovať o zákonnosti rozhodnutí správnych orgánov – správne súdnictvo.

## Parlamentarizmus

**Parlamentarizmus** je prekonanie nezávislosti výkonnej moci (panovníka) a zákonodarnej moci. Jeho podstatou je kreačná závislosť vlády ako najvyššieho orgánu výkonnej moci od parlamentu. Vláda sa stane nositeľkou výkonnej moci nie po jej vymenovaní, ale po tom, čo jej parlament vysloví dôveru buď priamo, alebo schválením politického programu. Ak parlament vysloví nedôveru vláde, vláde vzniká povinnosť podať demisiu. Z tohto ústavnoprávneho zakotveného vzťahu vlády a parlamentu sa odvíjajú aj ďalšie prvky, ktoré vytvárajú mocenskú suverenitu parlamentu voči všetkým štátnym orgánom vrátane odstránenia absolútnej nezávislosti súdov ako nositeľov súdnej moci, ktorá v systéme del'by moci má nezávislé, samostatné postavenie.

**Základné znaky parlamentarizmu sú:**

- kreačná závislosť výkonnej moci od zákonodarnej moci,

- politická zodpovednosť vlády parlamentu,
- v prípade, ak sa v parlamente nepodarí vytvoriť väčšinu a vytvorí novú vládu, parlamentný systém predpokladá riešenie situácie rozpustením parlamentu, vyísaním nových volieb alebo vytvorením menšinovej vlády či vlády odborníkov (úradníckej vlády).

### Územnoorganizačná štruktúra štátu

**Územnoorganizačná štruktúra štátu** je ďalšou zložkou formy vlády štátu.. Rozumieme ňou územnú organizáciu štátu a systém vzťahov medzi celkom štátu a jeho časťami.

**Systém vzťahov medzi štátom ako celkom a jeho územnými časťami predstavuje najmä:**

- spôsob vymedzenia kompetencií najvyšších orgánov štátu a orgánov častí,
- spôsob podriadenosti častí štátu a stupeň ich samostatnosti,
- spôsob tvorby orgánov častí štátu a ich vzťah k miestnemu obyvateľstvu,
- právne postavenie územných častí štátu.

**Z hľadiska územnoorganizačnej štruktúry delíme štáty na:**

- unitárne štáty,
- zložené štáty,
- zväzy (spolky) štátov.

#### Unitárny štát

**Unitárny štát** má iba jednu ústavu a jednu sústavu najvyšších štátnych orgánov štátnej moci. Právomoc a kompetencia najvyšších orgánov je pôvodná a ostatné (nižšie) štátne orgány majú odvodenú právomoc od vyšších. jednotlivé časti unitárneho štátu majú charakter územných administratívnych častí.

Podľa stupňa samostatnosti pri výkone právomoci a kompetencií môžeme unitárne štáty deliť na centralizované a decentralizované.

**Centralizovaný unitárny štát** charakterizuje oprávnenie ústredných orgánov štátu zasahovať do celej právomoci a kompetencie miestnych orgánov štátu, ktoré administratívno-direktívne riadia vyššie orgány. miestne orgány nikdy nerozhodujú s konečnou platnosťou, najmä o majetkových a finančných otázkach, o tom rozhoduje centrálna vláda. Nižšie orgány nikdy nerozhodujú s konečnou platnosťou, najmä o majetkových a finančných otázkach, o tom rozhoduje centrálna vláda. nižšie orgány nemajú právo dožadovať sa preskúmania zákonnosti nariadení alebo príkazov, ktoré dostali od vyšších štátnych orgánov.

**Decentralizovaný unitárny štát** charakterizuje taká sústava vzájomných vzťahov medzi ústrednými a miestnymi orgánmi štátnej moci, že určitá sféra výlučnej právomoci ústredných orgánov štátnej moci je vyňatá a zverená do kompetencie miestnych orgánov štátnej moci, ktoré ju vykonávajú samostatne. Nie sú medzi nimi vzťahy podriadenosti. Ústredné orgány im do vymedzenej právomoci nemôžu zasahovať, ale majú právo politicky a právne usmerňovať ich činnosť pomocou normatívnych právnych aktov. Patrí im právomoc preskúmať, či rozhodnutia miestnych orgánov sú v súlade s platným právom.

**Čisté formy centralizovaného či decentralizovaného štátu neexistujú.** Existujú iba rôzne hybridy. Oblastná samospráva môže prerásť do autonómie. Vtedy autonómny útvar na svojej územnej časti vykonáva ekonomicko-kultúrnu samosprávu relatívne nezávisle od ústredných orgánov štátu. Samospráva musí byť ekonomicky zabezpečená vlastným rozpočtom. Autonómiu poznáme národnostnú, politickú a administratívnu.

### Zložený štát

**Zložený štát** sa skladá z niekoľkých členských štátov. charakterizuje ho dvojaká sústava štátnych orgánov. Ústredné orgány (zloženého štátu) majú odvodenú právomoc, orgány členských štátov majú pôvodnú právomoc. Ústredným orgánom patrí toľko právomoci, koľko právomoci im postúpia jednotlivé členské štáty.

**Členské štáty zloženého štátu** vznikajú buď spojením pôvodne samostatných štátov na základe medzištátnej zmluvy, alebo rozdelením pôvodne unitárneho štátu na zložený štát (Belgické kráľovstvo).

#### **Zložené štáty majú spravidla:**

- dve ústavy,
- dvojkomorový orgán štátnej moci,
- dvojaké zákonodarstvo,
- dvojaké štátne občianstvo

#### **Poznáme tieto typy zložených štátov:**

- federáciu,
- reálnu úniu,
- modernú úniu.

**Federácia** je v súčasnosti najčastejšou formou zloženého štátu. Skladá sa z dvoch alebo viacerých štátov, ktoré sa spojili na základe zmluvy. Časť kompetencie si členské štáty ponechávajú a časť prenášajú na spoločný štát.

Federácie vznikajú na historicko-ekonomickom princípe alebo na princípe územných osobitostí (napr. USA). Vždy ide o otvorené federácie, do ktorých môžu so súhlasom federácie vstupovať ďalšie subjekty. Ústavy týchto federálnych štátov subjektom federácie spravidla neumožňujú vystúpenie z federácie.

Množstvo rôznych foriem federatívnych štátov existuje v spojení štátov, ktoré vznikli na bývalých koloniálnych územiach s pestrou národnostnou štruktúrou (Nigéria, Malajzia, Austrália, Brazília).

**Reálna únia** je taká historicky známa forma zloženého štátu, kde spoločný štát – únia má jedného spoločného panovníka a spoločnú správu záležitostí, ktoré členské štáty vyhlásili za spoločné. Najčastejšie to býva obrana, financie a zahraničné veci. Aj na tejto spoločnej kompetencii sa štáty zúčastňujú. Suverenitu majú štáty únie aj únia ako celok. Príkladom reálnej únie bolo Rakúsko-Uhorsko po vyrovaní v roku 1867.

**Moderná únia** je spojenie štátov, ktoré vznikali v čase rozpadu koloniálnej sústavy. Išlo o spojenie bývalých kolónií a materských krajín. Takouto úniou je Britské spoločenstvo národov a Spoločenstvo krajín pridružených ku Francúzsku. členstvo sa obnovuje každé dva

roky. Najvyšším orgánom sú konferencie, ktoré sa schádzajú každé dva roky. Únie majú spoločné colné, vízové aj vojenské dohody, ktoré ich zaväzujú postupovať koordinovane.

## Zväzy (spolky) štátov

**Rozlišujeme dva základné typ:**

- konfederáciu,
- personálnu úniu.

**Konfederácia** je medzinárodnoprávne nadštátne spojenie rovnoprávných štátov. Má spoločné štátne orgány, ktoré prerokujú spoločné záležitosti, tie však nemajú vlastnú suverenitu. Preto uznesenia týchto orgánov, ak majú zaväzovať občanov konfederácie, musia schváliť orgány členských štátov. Konfederácia býva prechodom k federácii. Konfederáciou boli Spojené štáty Americké v rokoch 1778 – 1787, ako aj Švajčiarsko do roku 1847.

**Personálna únia** bola voľným spojením suverénnych štátov pod personifikovanou korunou (Anglicko – Škótsko, Anglicko – Hannoverisko v 11. storočí).

**Menujte prvky sústavy najvyšších štátnych orgánov a popíšte ich rolu.**

**?** Aké nástroje sa využívajú na prevenciu koncentrácie moci v štáte? Aká je podľa Vás ich účinnosť?

**Ako by ste laikovi vysvetlili pojem parlamentarizmus?**

**Ako delíme štáty podľa územnoorganizačnej štruktúry? Jednotlivé pojmy vysvetlite.**

## 1.3 Právo a jeho úloha v spoločnosti

### Vymedzenie pojmu právo

Jednou z významných individuálnych, ale aj sociálnych potrieb človeka je potreba žiť v sociálnej skupine. Takouto skupinou je kmeň, rod, rodina, národ, štát či iné spoločenstvo vymedzené podľa určitého kritéria, resp. podľa kritérií, ako je územie, jazyk, spoločenský, politický alebo hospodársky záujem, tradícia.

Sociálni antropológovia našli znaky práva už v primitívnych spoločnostiach, hoci vtedajšie právo je veľmi vzdialené od práva modernej spoločnosti. **Existencia práva sa spája s existenciou organizovanej spoločnosti.** Starovekí Rimania sú autormi výroku „**kde je spoločnosť, je aj právo**“. Podľa historických skúseností sa komunity (spoločnosti) rozpadávajú bez mocenských inštitúcií a pravidiel, čiže spoločnosť nemôže existovať (nemôže sa reprodukovať) bez nich.

**Uplatňovanie práva v spoločnosti** je závislé od určitej verejnej autority. Pritom verejná štátna autorita sa v teórii štátu objasňuje súčasne s **vymedzením znakov štátu**, ku ktorým patrí verejná štátna moc, právny systém, jurisdikcia, štátne územie, zvrchovanosť, obyvateľstvo a ďalšie znaky.

**Štátna moc** pri vymedzení správania členov danej spoločnosti pomocou práva sa realizuje ako právomoc orgánov tvorby a aplikácie práva. Zvrchovanosť štátu sa prejavuje

predovšetkým prostredníctvom existencie právneho systému a tvorby práva, ako aj prostredníctvom nezávislej jurisdikcie.

**Tvorba právneho systému** je zložitý postup, v ktorom sa v demokratických podmienkach uplatňujú rôzne mechanizmy tvorby spoločenskej vôle, ktorá sa navonok prejavuje ako vôľa štátu.

**Obsahom právnych noriem** je táto spoločenská vôľa a spoločenský záujem. Pravidlá správania vytvárané alebo uznávané štátom, ktoré určujú očakávané správanie (čo má byť), nazývame **právnymi normami**. Súhrn týchto normatívnych požiadaviek jedného k ostatným a ostatných voči jednému, ako aj jedného voči druhému, vytvárajú spoločenskú sieť vzťahov medzi jednotlivcami, ale aj skupinami, ktoré možno nazvať **spoločenskou normatívou**. Skupina (spoločnosť) nemôže existovať a rozvíjať sa bez integrity, ktorá je zabezpečená hodnotami a normatívnosťou. Hodnoty a normy, ktoré ich vyjadrujú a zabezpečujú, sú tmelom, ktorý drží skupinu (spoločnosť) pospolitu.

Žiadúci stupeň pojenia a celistvosti spoločnosti a štátu vytvára nielen **normatívnosť práva, ale aj normatívnosť neprávnych normatívnych systémov**, predovšetkým morálnych a náboženských noriem. Integrujúca úloha práva a neprávnych noriem spočíva vo vyjadrení a ochrane hodnôt, ktoré sa považujú za určujúce pre existenciu príslušného spoločenského systému.

**Právne aj neprávne normy** vyjadrujú alebo zabezpečujú hodnoty, bez ktorých nie je možná existencia a rozvoj spoločnosti ani prosperita, a to ustanovením následkov potihujúcich toho, kto ich nerešpektuje.

Vymedzenie noriem, prostredníctvom ktorých verejná štátna autorita určuje správanie ľudí, obmedzuje slobodu každého člena spoločnosti. určité **obmedzenie slobody** je však nevyhnutné v záujme zabezpečenia života jednotlivca v spoločnosti.

Medzi **hodnoty chránené právnymi normami** patrí predovšetkým ľudský život a zdravie, spravodlivosť, sloboda, rovnosť, slušnosť, istota. hodnoty a hodnotové systémy sa v priebehu stáročí inštitucionalizovali. medzi najdôležitejšie súbory noriem a súčasne aj hodnôt patrí právo, morálka, politika, náboženstvo, zvyky a obyčaje.

**Presadzovanie hodnôt prostredníctvom práva** je efektívnejšie, pretože uplatňovanie práva garantuje štát, ktorý utvára spoločnosť so všetkými potrebnými nástrojmi, ktoré môže a má použiť na dosiahnutie realizácie spoločenskej vôle vyjadrenej ako štátna vôľa vo forme zákonov a iných právnych predpisov. Prvoradou úlohou práva je prispieť k vytvoreniu poriadku v spoločnosti. Právo (v súčasnej dobe chápané ako systém právnych noriem) je výrazom mocenskej, teda v podstate imperatívnej koordinácie vzťahov v spoločnosti.

**Spoločnými znakmi práva** na rozdiel od ostatných spoločenských noriem sú:

- a.) štátne donútenie,
- b.) štátom určená alebo uznaná forma práva,
- c.) monizmus práva.

Ad a) Ak sa povinný subjekt odmieta podrobiť právu, vtedy možno uplatniť štátne donútenie prostredníctvom súdov, polície, prokuratúry či iných orgánov štátu, ktoré reprezentujú zložku štátneho donútenia.

Ad b) **Štátom uznanou formou** sa rozumie forma, v ktorej sa vydávajú jednotlivé druhy právnych noriem, a to tak z hľadiska procedúry prijímania právnych noriem, ako aj z hľadiska jej výsledku (ústavný zákon, zákon, nariadenie vlády, vyhláška a pod.). Keďže štát určuje všeobecnú povinnosť dodržiavať zákony a iné všeobecné záväzné právne predpisy, musí presne určiť aj podmienky ich platnosti.

Ad c.) V určitej spoločnosti (štáte) platí len jedno právo, kým neprávnych systémov noriem v tom istom spoločenstve existuje niekoľko. V spoločnosti, ktorá si ustanovila štát, pôsobí **monizmus práva**, kým v oblasti neprávnych noriem existuje **normatívny pluralizmus**. Právo je pritom založené na morálke a nemožno ho od nej oddeliť.

K najvýznamnejším hodnotám, ktoré vyjadruje a ochraňuje moderné právo, patrí **rovnosť**.

**Deklarácia práv človeka a občana**, politický manifest Veľkej francúzskej revolúcie, prijatá v roku 1789 ústavodarným zhromaždením, proklamovala princíp suverenity národa a vyhlásila rovnosť pre zákonom, slobodu osoby, prejavu, vyznania a právo na súkromné vlastníctvo za prirodzené práva človeka a občana.

Deklarácia vyjadřila rovnoprávnosť občanov takto: „**Všetci občania majú právo zúčastňovať sa osobne alebo prostredníctvom svojich zástupcov na jeho tvorbe. Zákon je rovnaký pre všetkých, či už poskytuje ochranu alebo trestá. Všetci občania sú pred ním rovní, majú rovnaký prístup ku všetkým verejným hodnoteniam, miestam a verejným zamestnaniam podľa svojich schopností a len podľa rozdielov, ktoré vyplývajú z ich cností a nadania**“.

**Rovnosť** v tomto chápaní znamená, že **ľudia sú si rovní ako ľudské bytosti**. To však nevylučuje prirodzenú nerovnosť určenú a podmienenú napr. biologicky. Podstatná je **rovnosť jednotlivca** – občana ako člena spoločnosti a jeho rovnosť pred zákonom, teda **rovnoprávnosť**.

Pri aplikácii tejto hodnoty (rovnosti) majú ľudia rovnaké práva a slobody a majú rovnaké práva na právnu ochranu, bez ohľadu na rasu, farbu pleti, pohlavie, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné presvedčenie, národnosť, majetok alebo spoločenské postavenie.

V demokratických štátoch sa sociálna rovnosť alebo nerovnosť prejavuje v materiálnej oblasti, v oblasti vlastníctva a rozdeľovania ako nerovnosť príjmov, spotreby, nerovnosť v oblasti trávenia voľného času a pod.

Medzi najuznávanejšie spoločenské hodnoty patrí **spravodlivosť**. Spravodlivosťou rozumieme určitý postup spoločnosti k rozdeľovaniu bohatstva, titulov a úradov alebo naopak k rozdeľovaniu trestov, bremien a pod. Hodnoty v spoločnosti sú určitým spôsobom vždy obmedzené. Pri ich rozdeľovaní nemožno uspokojiť všetkých jej členov len preto, že každý z členov spoločnosti po týchto hodnotách túži a je spôsobilý ich užívať. Spravodlivé je rozdeliť hodnoty podľa zásluhy každého člena spoločnosti adekvátne kvalite hodnôt, ktoré každý jednotlivec odovzdáva spoločnosti.

**Spôsob rozdeľovania hodnôt** má okrem vzájomnosti sledovať aj určité zásady, ktoré sa zakladajú na hodnote človeka a ľudského života vôbec. Preto **požiadavka minimálneho blahobytu pre každého člena spoločnosti** vyjadřuje koncepciu, že každý má užívať minimálny blahobyť bez ohľadu na podiel hodnôt, ktoré odovzdal spoločnosti.

medzi **základné medzinárodné dokumenty v oblasti základných práv a slobôd** patrí medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach z roku 1966, ako aj Európska sociálna charta, podpísaná v roku 1961 (novelizovaná v rokoch 1988 a 1991). charta predstavuje vysoký štandard sociálnej spravodlivosti. Týka sa problematiky práce, jej podmienok, odmeňovania, prípravy na povolanie, zamestnanosti, odborových práv, ochrany žien, detí a rodiny, práva sociálneho zabezpečenia.

**Legálnou spravodlivosťou** rozumieme spravodlivosť na základe práva a podľa práva. legálna spravodlivosť vychádza z platného práva, t.j. z toho, čo má byť podľa platného práva.

## Pramene práva

### Právna teória spravidla delí pramene na :

- materiálne pramene práva,
- formálne pramene práva (formy práva).

**Materiálnymi prameňmi práva** treba rozumieť materiálne podmienky života spoločnosti, t.j. prírodné, geografické, ekonomické, mravné, politické, technologické, ekologické, medzinárodné a iné podmienky života určitej spoločnosti, ktoré ovplyvňujú tvorbu práva a z ktorých právo vychádza.

**Vo formálnom zmysle prameňom práva rozumieme** tie konkrétne právne formy, právne akty, ktoré obsahujú právne normy, ktorých uplatnenia alebo splnenia sa možno domáhať.

Prameňom práva nie je **právna doktrína**, t.j. vedecké názvy a výsledky vedeckej práce v oblasti vied o štáte a práve. tieto idey a závery z vedeckého výskumu by mohli získať normatívnu povahu, t.j. byť obsahovou zložkou prameňov práva, len v takom prípade, ak by sa stali súčasťou príslušného normatívneho aktu (zákona, nariadenia vlády, vyhlášky a pod).

V historickom vývoji sa stretávame so štyrmi druhmi prameňov práva. Sú to:

- a.) právne obyčaje,
- b.) normatívne právne akty,
- c.) precedensy,
- d.) normatívne zmluvy.

### Právna obyčaj

**Právna obyčaj** je najstaršou formou práva. Rozumieme ňou **pravidlá správania, ktoré sa dlhodobým používaním ustálilo a ktoré štát používa ako právnu normu, na jeho zachovanie uplatňuje štátne donútenie a právne sankcie**. Prameňom práva nebola teda každá obyčaj, ale len tá, za dodržaním ktorej stála donucovania moc štátu.

**Obyčajové právo** označujeme ako „nepísané právo“, keďže podmienkou jeho vzniku, ako aj platnosti a pôsobnosti nie je existencia písomnej formy. Významní právnici (spravidla sudcovia) spisovali obyčaje zachovávané štátnymi orgánmi a súdmi a spracúvali ich do spočiatku nie oficiálnych zbierok právnych predpisov.

Na území Slovenska v podstate štyri stáročia mala právnu záväznosť zbierka právnych predpisov z oblasti občianskeho práva zostavená palatínom Štefanom Verboczym (v rokoch 1500-1514 z poverenia kráľa Vladislava II), nazývaná Opus Tripartitum.

**Aby sa akákoľvek obyčaj mohla považovať za právne záväznú, musí spĺňať určité náležitosti. Vyžaduje sa najmä:**

- jej dlhodobé a reálne zachovávanie určitou pospolitosťou,
- určitosť obsahu práv a povinností, ktorých sa týka,
- všeobecné presvedčenie pospolitosti o jej záväznosti.

Právna obyčaj na rozdiel od obyčají náboženských a morálnych je také pravidlo správania, ktoré vzniklo ako dlhodobo opakovane používané pravidlo. Presvedčenie

obyvateľstva o jeho záväznosti sa navonok prejavuje jej dodržiavaním a potvrdzovaním v postupe štátnych orgánov a v sankcionovaní jej porušovania.

Právne obyčaje boli typickým a prevládajúcim prameňom práva v minulosti, najmä v stredoveku a to nielen v anglo-americkom právnom systéme (Common Law, ) ale aj v kontinentálnej Európe. Vtedy obyčajové právo stálo na strane mocných.

V súčasnosti sa právna obyčaj považuje za prekonaný prameň práva. V anglo-americkom právnom systéme proces tvorby precedensov začlenil obyčaje do konkrétnych rozhodnutí, takže dnes tvoria ich súčasť, prípadne predstavujú už samostatné, moderným obsahom a jazykom napísané a vyjadrené precedensy.

### Normatívne právne akty

Normatívnymi právnymi aktami rozumieme všeobecne záväzné právne predpisy ako výsledky normotvornej činnosti subjektov tvorby práva, ktoré obsahujú právne normy.

V každom štáte existuje niekoľko druhov normotvorných právnych aktov. Napríklad podľa stupňa právnej sily rozoznávame zákony, nariadenia vlády, vyhlášky a pod. Normatívne akty výkonných orgánov majú povahu odvodených aktov (vydávajú sa na základe zákonov a na ich vykonávanie).

Normatívne akty štátnych orgánov delíme na všeobecne záväzné normatívne akty a na normatívne interné inštrukcie.

### Precedensy

Kým v štátoch kontinentálnej Európy je základným prameňom práva normatívny právny akt a normatívna zmluva, v anglo-americkom právnom systéme je dôležitým prameňom práva právo tvorené sudmi (judge-made-law). rozhodnutiami súdov a štátnej správy vzniká právo, ktoré má základ v riešení konkrétnej veci, ale v konečnom dôsledku nadobúda všeobecnú záväznosť.

Precedens je zvláštna forma práva, vyplývajúce z praxe štátnych orgánov, spravidla súdov alebo správnych orgánov. Najmä v oblasti anglosaského práva získava rozhodnutie štátneho orgánu v konkrétnej veci všeobecnú záväznosť aj pre ďalšie prípady, ak sa ním riešil prípad dosiaľ právne neupravený.

Právne normy, ktoré precedens neobsahuje, zaväzujú nielen sudy a iné štátne orgány, ale aj všetky fyzické osoby a právnické osoby. Pre úplnosť treba dodať, že v kontinentálnom systéme práva sa sudy pri rozhodovaní fakticky spravujú výsledkami rozhodovacej činnosti najvyšších súdov, t.j. judikatúrou najvyšších súdov.

Aj v Slovenskej republike nadobúda judikatúra čoraz väčší význam, predovšetkým pri rozhodovaní najvyššieho súdu. V súdnej praxi sa pomerne často vyskytujú prípady, ktorých riešenie právny predpis nepredvídal. Sudy potom vlastne vyplňajú medzery v práve. Hovoríme o sudcovskej tvorbe práva, prípadne o dotváraní práva judikatúrou. Rozhodnutia a stanoviská najvyššieho všeobecného súdu nie sú ani v SR všeobecne záväzné, nižšie sudy ich však v rozhodovacej činnosti rešpektujú. V súčasnosti aj v krajinách právnej kultúry rastie význam precedensov, ktorých väzba na normatívne právne akty je čoraz voľnejšia. jednotlivé sudy v tom istom čase rozhodujú obdobné prípady rôzne. Táto tendencia sa prejavuje najmä v krajinách, v ktorých v dôsledku nedávnych spoločenských zmien niet pevnej opory

v tradíciách a inštitúcie sú v procese premien. Obdobná situácia je aj v rozhodovaní orgánov štátnej správy a miestnych samospráv.

### Normatívna zmluva

Zmluva spravidla upravuje len konkrétny individuálny právny vzťah. Zväčša teda nemá normatívny charakter. Výnimočne môže mať normatívny charakter a môže sa stať prameňom práva, ak v súlade s právnym poriadkom obsahuje všeobecne záväznú úpravu práv a povinností vo väčšine prípadov neurčitého počtu subjektov, tj. ak záväzne upravuje určitú skupinu právnych vzťahov (a nie iba vzájomné práva a povinnosti účastníkov konkrétneho individuálneho právneho vzťahu, ako je charakteristické pre každú zmluvu).

Normatívnymi zmluvami rozumieme napr. kolektívne zmluvy uzavierané vedením zamestnávateľského subjektu alebo zamestnávateľským zväzom a odborovými orgánmi, v ktorých môžu byť záväzne upravené niektoré mzdové a pracovné podmienky pre zamestnancov určitého zamestnávateľa. dojednania normatívneho obsahu kolektívnych zmlúv uzavreli subjekty kolektívnej zmluvy, ale práva a povinnosti z nich nevznikajú týmto subjektom, ale jednotlivým zamestnancom.

**?** **Vymedzte pojem právo a jeho obsah.**

**Vymedzte rozdiel medzi právom a ostatnými spoločenskými normami. existuje spoločenská norma, ktorú by ste navrhovali uzákonit? Ktorá to je? Diskutujte v skupinách.**

**Menujte pramene práva.**

**Aký je Váš názor na precedentné právo? Malo by mať svoje miesto v slovenskom práve? Prečo?**

## 2 PRÁVNY SYSTÉM A PRÁVNA NORMA

### 2.1 Pramene slovenského práva

Prameňom slovenského práva sú najmä normatívne akty štátnych orgánov. Týmto základným prameňom slovenského práva sa zaoberáme v II. časti tejto kapitoly.

Právna obyčaj nie je prameňom slovenského práva, jej používanie je typické skôr pre spoločenské formácie s nižšou úrovňou politického systému, hospodárstva a kultúry. V slovenskom právnom systéme nemajú povahu regulárnych prameňov práva ani precedensy, pretože iným spôsobom vnášajú do právneho poriadku neprehľadnosť a sú dostupné spravidla len odborníkom v oblasti práva a nie širšej verejnosti.

Prameňom slovenského práva sú často normatívne zmluvy. Formu normatívnej zmluvy má u nás kolektívna zmluva. Normatívne zmluvy nadobúdajú v SR čoraz väčší význam, najmä ako medzinárodné zmluvy. Medzinárodné zmluvy sa stávajú prameňom vnútroštátneho práva až transformáciou do právneho poriadku prostredníctvom normatívneho aktu, ktorý patrí k prameňom práva príslušného štátu.

## Právne normy

Právne normy zaraďujeme do oblasti spoločenských noriem, t.j. pravidiel upravujúcich správanie ľudí v spoločenských vzťahoch. Správanie je upravené nielen právnymi normami, okrem nich existujú aj iné druhy spoločenských noriem, tiež regulujúcich správanie ľudí, od ktorých musíme právne normy odlišovať. Sú to predovšetkým normy morálne a politické.

Mravnými normami rozumieme také pravidlá správania, ktorými spoločnosť hodnotí určité ľudské konanie ako dobré alebo zlé, zasluhujúce odsúdenie resp. zavrhnutie. Účinnosť mravných noriem zabezpečuje najmä spoločenská mienka o správaní osoby, ktorá sa prejavuje buď odsúdením, alebo schválením jej konania. Naproti tomu pôsobenie právnych noriem sa spravidla zabezpečuje donucovacou mocou štátu. Mravné normy pritom zahŕňajú širšiu oblasť vzťahov než normy právne, pretože právnymi normami sú iba tie pravidlá správania, ktoré štát považuje za nevyhnutné na ochranu existujúceho a požadovaného stavu spoločnosti.

Politické normy sú pravidlá správania určované politickými a spoločenskými organizáciami. Sú obsiahnuté v stanovách a uzneseniach týchto organizácií. Ich dodržiavanie zabezpečuje, resp. vynucuje len príslušná politická, prípadne spoločenská organizácia. Medzi sankcie za nedodržiavanie politických noriem patrí spravidla pokarhanie, napomenutie, vylúčenie, pozbavenie funkcie a pod.

Spoločenská norma sa stáva právnou norou až vtedy, keď ju osobitne na to oprávnené orgány ustanovili za všeobecne záväzné pravidlo. Právne normy sú ustanovené ako všeobecne záväzné pravidlá správania ľudí. Vzťahujú sa na správanie všetkých členov určitej spoločnosti. Zaväzujú jednotlivcov (fyzické osoby), ako aj všetky ostatné subjekty v spoločnosti (právnické osoby), pričom upravujú všetky rozhodujúce spoločenské vzťahy danej spoločnosti.

Právne normy majú určité špecifické znaky, ktorými sa odlišujú od ostatných spoločenských noriem. Ide o tieto znaky:

- a.) sú vydané v osobitnej, štátom uznanej forme,
- b.) záväznosť,
- c.) normatívnosť,
- d.) všeobecnosť
- e.) ich zachovanie je vynutiteľné štátnou mocou.

Ad a.) Osobitnou štátom uznanou formou sa v kontinentálnom systéme práva rozumejú najmä normatívne právne akty rôzneho druhu (zákony, nariadenia a iné akty), kým v anglo-americkom systéme okrem normatívnych aktov (Lstatute law, legislation) najmä judikátne a správne precedensy.

Súčasťou štátom určenej alebo uznanej formy je aj publikácia právnych noriem, t.j. uverejňovanie zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov v úradných zbierkach, napr. v Zbierke zákonov SR. V anglo-americkom systéme publikuje štát nielen zákony, ale aj judikátne precedensy, napr. v časopise All England Law reports alebo Weekly Law reports či v Commonwealth Law Reports a v mnohých ďalších.

Normatívny právny akt, ktorý obsahuje právne normy a ktorý má náležitú formu, musí najmä schváliť štátny orgán s potrebnou normotvorbou právomocou.

V chápaní neprávnickej verejnosti sa právna norma niekedy chybné stotožňuje najmä s paragrafmi, ustanoveniami či článkami normatívnych právnych aktov. Skutočnosť je však taká, že právne normy sú obsahom normatívnych právnych aktov

alebo iných prameňov práva a sú vyjadrené prostredníctvom normatívnych i permissívnych viet.

Ad b.) Záväznosť právnych noriem vyplýva z ich platnosti.

Ad c.) Právne normy prikazujú, zakazujú alebo dovoľujú určité správanie prostredníctvom viet a slov. jazyk používaný v právnych normách je spisovným jazykom, ale v dôsledku používania osobitných výrazových prostriedkov sa nazýva právnym jazykom. Právny jazyk je jazykom právnych predpisov. Právnický jazyk je jazykom rozhodovacej činnosti štátnych orgánov, právnej vedy a pod. Slová a vety vyjadrujúce zákazy a príkazy nazývame normatívne právne vety. Tie, ktorých obsahom je dovolenie, nazývame permissívne právne vety.

Okrem normatívnych právnych viet sa v normatívnych právnych aktoch vyskytujú aj výrokové vety, výroby. Rozdiel medzi normatívnymi právnymi vetami a výroky spočíva v tom, že normatívna veta vyjadruje to, čo má byť, kým výroky vypovedajú o tom, čo je, čo existuje alebo nie je.

Ad d) Všeobecnosť právnej normy znamená, že norma sa vzťahuje na všetky prípady rovnakého druhu a neurčitého počtu. Právna norma nie je adresovaná konkrétnemu subjektu, ale neobmedzenému počtu subjektov, pričom určenie subjektu, napr. že norma sa vzťahuje iba na občanov SR alebo len na podnikateľské subjekty (obchodný zákonník), je vopred ustanovené právnou normou.

Ad e) Úlohou štátneho donútenia v demokratickom štáte je ochraňovať jednotlivca aj spoločnosť pred porušovaním práva a jeho dôsledkami. Štátnym donútením sa zabezpečuje plnenie právnych povinností v prípadoch nerešpektovania práva.

Štátne donútenie delíme na priame a nepriame. Pri nepriamom donútení sa činnosť štátu zameriava na to, aby povinný subjekt, ktorému právo ukladá právne povinnosti, dobrovoľne splnil primárnu právnu povinnosť ustanovenú právnou normou, alebo aby v prípade jej nesplnenia dobrovoľne splnil jej sekundárnu právnu povinnosť.

Ak sa nepriame donútenie vrátane uloženia sekundárnej povinnosti súdnym či správnym rozhodnutím nestretlo u povinného subjektu s dobrovoľným splnením jeho právnej povinnosti, nastupuje priame donútenie, ktorý organizuje štát.

Niektoré formy priameho donútenia sú totožné so sankciou. Iné formy donútenia sú špecifickými mocenskými metódami, pomocou ktorých štát zabezpečuje plnenie uložených sankcií. Sankcie sa zvyčajne delia na súkromnoprávne a verejnoprávne.

V oblasti súkromného práva sa používajú sankcie reparačné (napr. náhrada škody), reštitučné (napr. uvedenie vecí do pôvodného stavu) a satisfakčné (napr. zadosťučinenie – v peniazoch a povinnosť publikovať ospravedlnenie v periodiku vydavateľa).

V oblasti verejného práva sa uplatňujú represívne sankcie, ktoré sa používajú v trestnom, správnom, finančnom práve atď. charakteristickým je tu ukladanie trestu alebo ochranných opatrení (ochranná výchova, ochranné liečenie).

### Štruktúra právnej normy

Štruktúrou právnej normy rozumieme jej vnútorné usporiadanie, vzájomnú súvislosť jej častí. rozbor štruktúry právnej normy umožňuje vysvetliť obsah pravidla správania, ktoré táto

norma obsahuje, čo prispieva k správnej aplikácii tejto normy. Treba však zdôrazniť, že komplexný pohľad na obsah právnej normy spravidla nemožno získať z normy samej, ale v súvislosti s ostatnými právnymi normami a systémom práva.

Právnu normu vyjadrenú v normatívnom právnom akte alebo v inom prameni práva prostredníctvom normatívnej (zakazujúcej alebo prikazujúcej) či permissívnej vety charakterizuje aj jej logická štruktúra.

Názory na štruktúru právnej normy nie sú v teórii práva jednotné. V minulosti mala veľa zástancov trojčlánková, trichotomická štruktúra právnej normy. Trojčlánková štruktúra právnej normy obsahuje:

- hypotézu,
- dispozíciu a
- sankciu

Hypotéza je tá časť právnej normy, ktorá určuje okolnosti, za akých je subjekt povinný zachovať sa spôsobom určeným v dispozícii. Hypotéza právnej normy teda ustanovuje podmienky a predpoklady, za akých sa má používať pravidlo správania obsiahnuté v druhej časti normy, v dispozícii. Podmienkou môže byť vek, štátna príslušnosť, bezúhonnosť a pod.

Dispozícia právnej normy určuje správanie príslušného subjektu v prípadoch, keď nastanú okolnosti určené hypotézou. Dispozícia teda určuje pravidlo správania, vymedzuje oprávnenia a povinnosti účastníkov právneho vzťahu, je jadrom právnej normy, je najpodstatnejším prvkom z aspektu jej spoločenského významu. Od toho, ako presne dispozícia odráža spoločenskú nevyhnutnosť určitého správania ľudí, závisí charakter a stupeň spätného pôsobenia právnych noriem na spoločenské vzťahy.

Sankcia ustanovuje následky spojené s nedodržaním pravidla správania obsiahnutého v dispozícii. Každé právne odvetvie má svoje typické sankcie.

Hypotéza, dispozícia a sankcia môžu byť v právnom predpise umiestnené oddelenie (nie v tom istom paragrafe, ustanovení) dokonca nie je vylúčené ani zaradenie jednotlivých súčastí právnej normy do rôznych právnych aktov.

Sankcia právnej normy býva bežne uvedená v inom paragrafe toho istého právneho predpisu ako dispozícia, prípadne hypotéza. Nie je zriedkavosťou, že sankcia sa uvádza dokonca v inom právnom predpise než ostatné časti právnej normy.

Moderná teória práva formuluje problematiku logickej štruktúry právnej normy iným spôsobom než teória trojčlánkovej štruktúry normy. Podľa viacerých právnych teoretikov sa logická štruktúra právnej normy neskladá z troch častí, ale ju vytvárajú dve dvojice právnych noriem, ktoré sú navzájom prepojené, takže právna norma pozostáva zo štyroch základných (elementárnych) častí.

Zdvojená štruktúra právnej normy sa skladá z dvoch navzájom spojených noriem, z ktorých každá má svoju dispozíciu a hypotézu, takže ide o primárnu hypotézu a primárnu dispozíciu na jednej strane a sekundárnu hypotézu a sekundárnu dispozíciu na druhej strane.

Vzťah primárnej hypotézy a dispozície možno vyjadriť jednoducho takto: za podmienky „a“ má byť „b“. Hypotéza „druhej“ právnej normy, ktorá ustanovuje podmienky, za ktorých sa musí alebo môže uskutočňovať „druhá“ dispozícia, je popretie primárnej dispozície a nazývame ju sekundárnou hypotézou. Dispozíciu „druhej“ právnej normy, ktorá ustanovuje následok, čiže to, čo má byť, ak nastane negácia primárnej dispozície, nazývame sekundárnou dispozíciou. Vzťah sekundárnej hypotézy, ktorá je popretím primárnej dispozície možno vyjadriť takto: za podmienky „non b“ má byť „c“.

Sekundárna dispozícia je dôsledkom porušenia právnej normy, ktorý môže mať podobu sankcie, ale nie vždy. V prípade, ak nenastala primárna dispozícia, t.j. ak nebola zachovaná primárna povinnosť, nastupuje sekundárna dispozícia (právna povinnosť), ktorá môže mať formu buď nesankčného alebo sankčného následku, spočívajúceho v reparácii, reštitúcii, satisfakcii alebo represii.

## Druhy právnych noriem

Určitý súhrn právnych noriem je systémom len za splnenia podmienky, že medzi normami existujú hierarchické väzby, čiže hierarchia právnych noriem. Ňou rozumieme usporiadanie právneho systému na základe právnej normy, ktorá je výrazom právomoci príslušného normotvorného štátneho orgánu a ktorá determinuje jeho postavenie v existujúcej štruktúre štátnej moci.

Platí pravidlo, že norma vyššej právnej sily je základom záväznosti normy nižšej právnej sily. Z toho vyplýva, že normu určitej právnej sily môže zrušiť len norma rovnakej alebo vyššej právnej sily.

Právne normy v podobe normatívnych aktov, ktoré v parlamentnej republike prijíma parlament ako najvyšší orgán štátnej moci, sú normami vyššej právnej sily v pomere k normám nižšej právnej sily, ktoré vyjadrujú normatívne akty najvyšších orgánov štátnej správy, t.j. vlády, ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy.

Podľa orgánu, ktorý právne normy prijíma, delíme právne normy na primárne (pôvodné) a sekundárne (odvodené).

Primárne právne normy prijímajú orgány štátnej moci s uznávacou právomocou, t.j. ústavodarnou a zákonodarnou právomocou, vrátane ľudového hlasovania (referenda) o návrhoch zákonov. Prijímať ich sú oprávnené aj orgány miestnej samosprávy. Primárne normy sú normy orgánov štátnej moci, občanov a ich volených zástupcov.

Sekundárne právne normy prijímajú štátne orgány s výkonnou právomocou, ktoré vykonávajú vôľu občanov vyjadrenú v ústave, ústavných zákonoch a zákonoch, alebo vyjadrenú v referende a na miestnej úrovni v samosprávnych nariadeniach orgánov miestnej samosprávy.

Sekundárne právne normy obsahujú nariadenia vlády, vyhlášky, výnosy a správne nariadenia orgánov miestnej štátnej správy, ako aj orgánov samosprávy v tých veciach, v ktorých plnia úlohy štátnej správy. Nariadenia vlády, vyhlášky, výnosy ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy, ako aj správne nariadenia sa musia vydávať na základe zákona a v medziach zákona. Sekundárne normy nazývame aj vykonávacími právnymi predpismi.

podľa špecifického vzťahu k iným právnym normám rozoznávame právne normy odkazujúce (na iný právny predpis) a blanketové.

odkazujúce právne normy vždy odkazujú na platný a určitý právny akt alebo normatívne právne akty, prípadne na platné a konkrétne ustanovenia normatívneho právneho aktu.

Blanketové normy odkazujú na iné normy, ktoré v čase prijatia a vydania primárnej normy obsahujúcej blanketu nie sú ešte vydané.

Podľa spôsobu formulovania dispozície rozlišujeme právne normy prikazujúce, zakazujúce a dovoľujúce.

Prikazujúce právne normy sú také, z ktorých dispozície vyplýva pre subjekt právneho vzťahu povinnosť správať sa určitým spôsobom, niečo vykonať, dať a pod. Dispozícia má teda formu príkazu, priamo ukladá subjektu určité správanie (napr. ustanovenia § 562 ods. 1 Obchodného zákonníka: „Objednávateľ je povinný predmet diela prehliadnuť alebo zariadiť jeho prehliadku podľa možnosti čo najskôr po odovzdaní predmetu diela“.).

Dovoľujúce právne normy nezakazujú určité správanie, ani určité správanie neprikazujú. Teda subjekty právneho vzťahu kategoricky nezaväzujú, ale dávajú im možnosť určitým spôsobom konať a od ich rozhodnutí závisí, či túto možnosť využijú alebo nie (napr. článok 11 ods. 1 Ústavy SR: „Každý má právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a na ochranu mena“.).

Kogentná právna norma (kategorická) je taká norma, ktorá nedáva subjektom právneho vzťahu možnosť konať spôsobom, ktorý sa odlišuje od pravidla obsiahnutého v právnej norme a to ani v prípade, ak s tým všetci zúčastnení súhlasia. Kogentné právne normy teda účastníkov príslušných právnych vzťahov bezpodmienečne zaväzujú, takže tí ich účinnosť v nijakom prípade nemôžu vylúčiť dohodou.

V odvetviach súkromného práva sa stretávame nielen s kogentnými právnymi normami, ale aj s právnymi normami dispozitívnymi, pre ktoré je typické, že umožňujú účastníkom právneho vzťahu, aby svoj vzájomný vzťah upravili odchyľne od úpravy obsiahnutej v tejto právnej norme.

Dispozitívna norma sa aplikuje len vtedy, ak sa subjekty právneho vzťahu v zmluve nedohodli na odchyľnej úprave od tej, ktorá vyplýva z dispozitívnej normy, prípadne v situácii, ak ich zmluvné dojednanie nie je platné. Dispozitívne normy sú typické pre záväzkovú časť občianskeho a obchodného práva. Sú to právne odvetvia, ktorých významnú súčasť tvorí zmluvná sústava, keď vznik právnych vzťahov a vymedzenie vzájomných práv a povinností účastníkov vo väčšej miere závisí od dohody uzavretej medzi týmito účastníkmi.

## Platnosť a pôsobnosť právnych noriem

### Platnosť právnej normy

Právna norma je platná, ak sa pri jej prijatí dodržali všetky obsahové aj formálne náležitosti ustanovené pre príslušný právny predpis. Normatívny akt teda musí byť vydaný príslušným orgánom v rámci jeho právomoci, musí byť v súlade s normami vyššej právnej sily, musí byť prijatý ustanoveným spôsobom a ustanoveným spôsobom vyhlásený (publikovaný).

### Pôsobnosť právnej normy

Pôsobnosťou právnej normy rozumieme vymedzenie rozsahu, v akom sa príslušný normatívny akt môže použiť na konkrétne prípady a so zreteľom na:

- a.) subjekty (osobná pôsobnosť),
- b.) priestor (miestna pôsobnosť),
- c.) čas (časová pôsobnosť)

#### Osobná pôsobnosť

Osobnou pôsobnosťou rozumieme okruh subjektov, na ktoré sa vzťahujú právne normy obsiahnuté v určitom normatívnom akte. Pomocné kritériá vymedzenie osobnej pôsobnosti môžu byť rôzne (napr. právna norma sa môže vzťahovať na všetkých občanov SR, na osoby, ktoré dosiahli určitý vek, na všetky osoby združujúce sa na území štátu a pod). osobná pôsobnosť normatívneho aktu ako celku a jednotlivých právnych noriem, ktoré sú v ňom obsiahnuté, nemusia byť celkom zhodné.

Osobnú pôsobnosť právnych noriem čiastočne vylučuje inštitút imunity. imunita znamená, že pôsobnosť niektorých právnych noriem sa na určitý taxatívne vymedzený okruh osôb nevzťahuje, hoci inak by sa naň vzťahovala. Imunita sa však vzťahuje iba na niektoré právne odvetvia, spravidla vylučuje osobnú pôsobnosť noriem trestného práva.

Rozlišujeme diplomatickú a poslaneckú imunitu.

Diplomatickú imunitu používajú vedúci diplomatických misií iných štátov veľvyslanci a ďalší okruh osôb podľa zvyklosti v medzinárodnom práve), preto voči nim nemožno uplatniť pôsobnosť niektorých, najmä trestných noriem slovenského práva. tieto osoby nazývame aj exteritoriálnymi osobami.

Poslanecká imunita (u nás sa vzťahuje na poslancov NR SR) znamená, že poslanca možno stíhať za trestný čin alebo priestupok len po predchádzajúcom súhlase zastupiteľského zboru, ktorého je členom. Ak Národná rada SR tento súhlas odoprie, stíhanie poslanca je navždy vylúčené. Ústava SR ustanovuje, že za hlasovanie v NR SR alebo v jej výboroch poslanca nemožno stíhať, a to ani po zániku jeho mandátu. Za výroky prednesené pri výkone funkcie v pléne NR SR alebo v jej orgáne poslanec podlieha len disciplinárnej právomoci NR SR. Rovnako ako poslanci NR SR majú imunitu aj sudcovia Ústavného súdu SR. Súhlas na prípadné trestné stíhanie sudcu ÚS SR alebo na jeho vzatie do väzby dáva Ústavný súd SR.

Hoci imunita sudcov všeobecných súdov nie je v zákone výslovne zakotvená, dôvody odvolania sudcu parlamentom sú obdobné ako ich pozná inštitút imunity. V oboch uvedených prípadoch ide o sudcovskú imunitu.

### Miestna pôsobnosť

Miestnou pôsobnosťou rozumieme určenie priestoru, na ktorom sa danou právnou normou alebo normatívnym aktom upravujú príslušné právne vzťahy. Z tohto hľadiska rozlišujeme:

- a.) normatívne právne akty s celoštátnou pôsobnosťou – sú to prvotné i odvodené právne akty vydávané NR SR, vládou, ministerstvami a ostatnými ústrednými orgánmi štátnej správy,
- b.) normatívne akty s miestnou pôsobnosťou – k nim patria normatívne akty vydávané pre obvod pôsobnosti orgánov štátnej správy a územnej samosprávy (napr. všeobecne záväzné nariadenia obce).

Normy slovenského práva pôsobia v podstate len na území SR. Niektoré právne normy však pôsobia aj mimo štátnych hraníc našej republiky. Ich pôsobnosť sa spravidla vzťahuje iba na vymedzený okruh subjektov (napr. na občanov SR zdržujúcich sa mimo územia republiky sa vzťahujú ustanovenia branného zákona o povinnosti vykonať vojenskú službu). V takomto prípade hovoríme o exteritoriálnej pôsobnosti právnych noriem.

### Časová pôsobnosť

Právne normy so zreteľom na meniace sa sociálne a ekonomické vzťahy, ktoré sú zároveň základnými podmienkami ich vzniku, trvania aj zániku, platia vždy len v časovo

obmedzenom období, teda sú platné a účinné len vtedy, kým nie sú zrušené alebo zmenené neskôr vydanými normami.

Časová pôsobnosť teda znamená vymedzenie časového úseku, v ktorom určité právne vzťahy reguluje daný normatívny akt. zaužívaným synonymom označovania časovej pôsobnosti je odborný termín „účinnosť“.

Okamih nadobudnutia platnosti normatívneho aktu spravidla nie je časovo zhodný so začiatkom jeho účinnosti. medzi vyhlásením normatívneho aktu napr. v Zbierke zákonov SR a okamihom jeho účinnosti je spravidla určité obdobie, keď normatívny akt je už síce platný, ale právne vzťahy sa ním ešte nespravujú. Časový rozdiel medzi platnosťou a účinnosťou normatívneho aktu (tzv. legisvakačná lehota) má subjektom práva umožniť osvojenie si tohto normatívneho aktu a jeho vedomé uvádzanie do života.

Dátum účinnosti býva spravidla priamo ustanovený v zákonoch, prípadne iných normatívnych aktoch, a to spravidla v ich záverečných ustanoveniach (v tzv. derogačnej klauzule).

Ak normatívny akt nemá ustanovenie o účinnosti, účinnosť nadobúda pätnástym dňom po vyhlásení. Najmä pri rozsiahlejších zákonoch a kódexoch treba poskytnúť možnosť všetkým, ktorých práv a povinností sa zákon týka, aby sa so zákonom oboznámili a pripravili sa na jeho pôsobenie.

Výnimočne možno účinnosť ustanoviť dňom vyhlásenia. Pritom dňom vyhlásenia je deň rozoslania príslušnej čiastky Zbierky zákonov SR uvedený v jej záhlaví. Pri slovenskú legislatívu je charakteristické, že sa používali a používajú osobitné ustanovenia o účinnosti určujúce konkrétny termín začiatku účinnosti príslušnej právnej normy.

Právna norma stráca časovú pôsobnosť:

- uplynutím účinnosti uvedenej priamo v právnej norme,
- vydaním ďalšieho normatívneho aktu, ktorý výslovne alebo rozporným obsahom ruší platnosť staršieho normatívneho aktu.

#### Spätná účinnosť právnej normy

Právna istota vyžaduje, aby účinnosť právnej normy z časového hľadiska nasledovala po jeho platnosti. Spätná účinnosť je v právnom poriadku vzhľadom na princíp právnej istoty výnimkou. Zásada zákazu spätného pôsobenia zákona sa zároveň javí ako jedna zo záruk zachovania ľudských práv a slobôd.

V oblasti trestného práva je spätná účinnosť (retroaktivita) zakotvená vždy len v prospech páchatel'a. Obsahuje ju napr. § 16 ods. 1 Trestného zákona, v ktorom sa ustanovuje: „Trestnosť činu sa posudzuje podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný, podľa neskoršieho zákona sa posudzuje len vtedy, ak je to pre páchatel'a priaznivejšie“.

V oblasti občianskeho a rodinného práva sa v niektorých prípadoch vznik právneho vzťahu posudzuje podľa normy účinnej v čase vzniku právneho vzťahu, ale okruh právneho vzťahu a práva a povinnosti jeho subjektov sa už posudzujú podľa novej normy.

Častejšie používanie spätnej účinnosti je charakteristické pre zlomové obdobie v živote spoločnosti. u Nás nastalo prechodné oživenie retroaktivity právnych noriem po roku 1990 v súvislosti s prijímaním reštitučných noriem a zákonov o rehabilitáciách (napr. zákon č. 87/1991 Zb. o mimosúdnych rehabilitáciách, v znení neskorších predpisov).

**?** Vymenujte špecifické znaky právnych noriem.

**Popíšte štruktúru právnej normy. Svoj výklad ilustrujte na právnej norme, ktorú dobre poznáte zo svojej praxe.**

**Musí podľa Vás každá právna norma obsahovať sankciu? Ilustrujte príkladmi.**

**Aký je Váš názor na rozsah poslaneckej imunity?**

**Aké poznáte druhy právnych noriem.**

**Čo ste sa dozvedeli z textu nového o platnosti a pôsobnosti právnych noriem?**

## **1.1 Normatívne právne akty v Slovenskej republike**

### **Pojem a druhy zákonov**

Zákon je najvyššou formou normatívneho právneho aktu. Len zákon môže ukladať právne povinnosti a ustanoviť právne sankcie. Článok 2 ods. 3 Ústavy SR ustanovuje „Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá“.

Oprávnenie prijímať zákony ústava zveruje orgánom zákonodarnej moci.

Rozoznávame ústavne zákony a ostatné zákony.

Ústavne zákony upravujú najmä základné pravidlá týkajúce sa štátneho zriadenia, ústavy, právomoci a vzájomných vzťahov štátnych orgánov, územného členenia štátu, základných práv a slobôd občanov, znakov štátnej suverenity, resp. ďalšie základné pravidlá určujúce charakter štátu. Najčastejšie sú tieto pravidlá súhrnne upravené v najvyššej zákonnej norme štátu – ústave.

Ústava tvorí základ celého právneho poriadku a ostatné zákony na ňu nadväzujú podrobnejšou úpravou jednotlivých oblastí spoločenských vzťahov. Zákony musia byť v súlade s ústavou, ústavnými zákonmi a medzinárodnými zmluvami o ľudských právach a základných slobodách, ktoré republika ratifikovala a ktoré boli riadne vyhlásené k(publikované) v Zbierke zákonov SR. Priorita medzinárodného práva pred vnútroštátnym právom sa prejavuje aj v iných prípadoch, napr. Obchodný zákonník možno použiť len potiaľ, pokiaľ medzinárodná zmluva, ktorá je pre Slovenskú republiku záväzná a bola uverejnená v Zbierke zákonov SR, neobsahuje odlišnú úpravu.

Niektoré zákony alebo ich jednotlivé ustanovenia len čiastočne menia predchádzajúce, inak zostávajú pôvodné zákony v platnosti. V takom prípade ide o novelizáciu zákona, ktorá sa v transformačnom procese života spoločnosti vyskytuje veľmi často.

### **Podzákonné normatívne právne akty**

Na základe a v rámci splnomocnenia zákona môžu podrobnejšiu úpravu obsahovať podzákonné normatívne akty, vykonávacie právne predpisy a to:

- nariadenia vlády,
- vyhlášky, opatrenia a výnosy ministerstiev a ostatných ústredných orgánov.

Tieto podzákonné normatívne právne akty vydávajú príslušné orgány s právomocou tvorby práva len na základe zákona a v jeho medziach. Publikujú sa v Zbierke zákonov SR, nemôžu však rozširovať okruh práv a povinností ustanovených zákonom, ani okruh jeho

právnych sankcií. Ich obsahom je určenie technických a organizačných podmienok nevyhnutných na uvedenie zákonných ustanovení do praxe.

Určitá legislatívna právomoc patrí aj orgánom samosprávy. Majú právo vydávať všeobecne záväzné nariadenia obce, ktoré vyhlasujú tak, že sa na 15 dní vyvesia na úradnej tabuli obecného úradu.

### **Publikácia normatívnych právnych aktov.**

Subjekty, ktorým v dôsledku prijatia zákona alebo podzákonných právnych aktov môžu vzniknúť práva a povinnosti, musia mať možnosť oboznámiť sa so zákonom, preto sa text právnych predpisov musí predpísaným spôsobom zverejniť a tak sprístupniť všetkým, ktorých sa príslušné právne normy dotýkajú. Oficiálne znenia zákonov ako aj podzákonných normatívnych právnych aktov sú uverejňované v Zbierke zákonov Slovenskej republiky.

Dňom uverejnenia je deň, keď bola príslušná čiastka Zbierky zákonov rozoslaná. Zbierka zákonov sa skladá z jednotlivých čiastok, ktoré vychádzajú podľa potreby. Každá čiastka obsahuje najmenej jeden, spravidla však viacero právnych predpisov.

### **Právny systém**

Právny systém je sústava vnútorne skĺbených právnych pravidiel obsahujúcich úpravu širokého okruhu spoločenských vzťahov. jednotlivé skupiny právnych úprav sa podľa rôznych kritérií zaraďujú do určitého systému a určujú sa určité spoločné princípy týchto osobitných častí právneho systému.

Pre demokratický právny systém, založený na princípoch trhovej ekonomiky, je určujúcim kritériom členenia právneho systému rozlíšenia práva verejného a súkromného. Právo sa ďalej člení na právne odvetvia, ktoré sa vymedzujú na základe osobitosti príslušných skupín spoločenských vzťahov, ktoré sa k týmto typickým vzťahom približujú, pretože sa im povahou najväčšmi podobajú alebo s nimi úzko súvisia.

#### **Verejné právo a súkromné právo**

Do verejného práva zaraďujeme tie právne normy, ktoré upravujú vzťahy medzi štátom ako nositeľom štátnej moci a občanmi, právnickými osobami, prípadne inými subjektami pôsobiacimi v rámci občianskej spoločnosti.

Pre tieto vzťahy je charakteristická nadriadenosť štátu ako reprezentanta spoločných, t.j. verejných záujmov voči občanom a iným právnym subjektom. Sféra verejných záujmov, ktoré reprezentuje štát, je v demokratickej spoločnosti presne vymedzená. Je podstatne užšia ako bola v období socializmu.

Rozdiel medzi verejným a súkromným právom vyjadril rímsky právnik Ulpianus v diele Digesta takto: „Verejné právo je to, ktoré vyjadruje záujmy štátu a súkromné je to, ktoré vyjadruje záujmy jednotlivcov“.

Do verejného práva patrí predovšetkým regulácia týchto oblastí: zabezpečovanie suverenity, bezpečnosti a integrity štátu, vnútorného poriadku, bezpečnosti občanov, ich základných práv a slobôd, udržiavanie životného prostredia a zabezpečovanie sociálnej

ochrany občanov, najmä tých, ktorí sú znevýhodnení vo vzťahu k iným občanom zo zdravotných dôvodov, pre vek, etnickú alebo náboženskú príslušnosť a pod.

Do oblasti ekonomických vzťahov zasahuje štát len v obmedzenom rozsahu, rovnako aj do oblasti kultúry, náboženstva, športu atď.

Verejné právo je charakterizované úpravou vzťahov medzi štátnymi orgánmi a subjektami občianskej spoločnosti na princípe nadriadenosti a podriadenosti. Vyznačuje sa záväznou (kogentnou) povahou, t.j. nemôže sa meniť prejavom vôle (dohodou) účastníkov verejnoprávneho vzťahu.

Do sféry verejného práva zaraďujeme najmä:

- a.) ústavné (štátne právo),
- b.) správne právo,
- c.) finančné právo,
- d.) trestné právo,
- e.) procesné právo.

Zmiešanú povahu má pracovné právo, ktorého určité inštitúty upravujú verejnoprávne predpisy (napr. maximálnu dĺžku pracovnej doby, minimálnu mzdu), ale aj predpisy súkromnoprávneho charakteru, napr. pracovnú zmluvu.

Súkromné právo upravuje vzťahy subjektov občianskej spoločnosti na princípe ich vzájomnej rovnosti a nezávislosti. Je výrazom súkromnej autonómie a vzťahov, ktoré vytvára jednotlivec vlastným konaním a vôľou. Vzťahy na báze súkromného práva vznikajú na základe slobodnej prejavenej vôle účastníkov. Pre tieto vzťahy je typický zmluvný princíp, ktorý umožňuje účastníkovi svojimi súhlasnými prejavmi meniť obsah právneho vzťahu.

Značná časť noriem súkromného práva má dispozitívny charakter, to znamená, že sa používajú len vtedy, ak sa účastníci nedohodli inak. Právna norma tu neukladá povinnosť založiť určitý právny vzťah (napr. uzavrieť darovaciu zmluvu), ale keď už je zmluva uzavretá, strany musia rešpektovať vzájomné práva a povinnosti, ktoré z nej vyplývajú.

Do sféry súkromného práva zaraďujeme najmä:

- a.) občianske právo,
- b.) obchodné právo a
- c.) rodinné právo

Úpravy v oblasti verejného práva a súkromného práva sa však v praxi často prelínajú a navzájom na seba nadväzujú. To má za následok vznik právnych disciplín, ktoré majú zmiešanú podobu (napr. pracovné právo, letecké právo, poisťovacie právo, právo priemyselného vlastníctva atď.).

## Hmotné právo a procesné právo.

Procesné (formálne) právo odlišujeme od hmotného (materiálneho) práva.

Právne normy hmotného práva upravujú, akým spôsobom vznikajú, menia sa alebo zanikajú právne vzťahy, aké sú právne skutočnosti podmieňujúce existenciu týchto vzťahov, práva a povinnosti účastníkov vyplývajúce z právnych vzťahov a zodpovednosť za porušenie povinnosti.

Naproti tomu procesné právo upravuje, ako účastníci právnych vzťahov uplatňujú svoje práva, akým spôsobom musí príslušný orgán postupovať pri zisťovaní, či určité právo alebo

právna povinnosť alebo právny vzťah existujú, alebo nie. Procesné právo tiež ustanovuje, za akých podmienok a akým spôsobom možno zabezpečiť výkon rozhodnutia vtedy, ak účastník nespĺnil právne povinnosti.

Procesné právne normy teda upravujú postup (konanie, proces) príslušného štátneho orgánu, napr. orgánu štátnej správy, súdu, ktorého cieľom je ochrana subjektívnych práv v konkrétnych právnych vzťahoch.

Úzka súvislosť a vzájomná nadväznosť hmotného a procesného práva sa prejavuje v tom, že procesné právo bez hmotného práva nemá spoločenský zmysel ani význam. Na druhej strane by hmotné právo bolo bez procesného práva neživotné a nezabezpečovalo by dostatočnú ochranu subjektívnych práv účastníkov, pretože veľmi často len procesné právo umožňuje, aby sa normy hmotného práva uplatnili v celom rozsahu.

Medzi hlavné skupiny procesných noriem patrí:

- a.) občianske súdne konanie (civilný proces) – je to konanie, v ktorom súdy rozhodujú veci z oblasti občianskeho, pracovného, rodinného práva. Právne normy, ktoré upravujú toto konanie, sa zahŕňajú do samostatného právneho odvetvia – občianske právo procesné,
- b.) správne konanie – v tomto konaní rozhodujú orgány štátnej správy veci patriace do ich kompetencie,
- c.) trestné právo procesné – je to súhrn právnych noriem, ktoré upravujú konanie pred súdom v trestných veciach,
- d.) rozhodcovské konanie – upravuje sporové konanie, napr. v burzových obchodoch na komoditnej burze alebo na burze cenných papierov,
- e.) rozhodcovské konanie v medzinárodnom obchodnom styku sa systematicky zaraďuje do medzinárodného práva súkromného.

## **Základná charakteristika právnych odvetví slovenského práva**

### **Ústavné (štátne) právo**

Ústavné (štátne) právo je východiskom pre všetky právne odvetvia. Upravuje základné spoločenské vzťahy spojené s realizáciou štátnej moci, základy organizácie štátu a spoločnosti, základné princípy hospodárstva štátu, organizáciu štátu a jeho územnú samosprávu, uplatňovanie zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci, ako aj základné práva a slobody občanov, práva národnostných menšín a etnických skupín a štátne symboly (znak, vlajku, pečať a hymnu).

Právnym prameňom ústavného práva je predovšetkým Ústava Slovenskej republiky, ktorá je vrcholným zákonom s najvyššou právnou silou.

### **Správne právo**

Normy správneho práva upravujú spoločenské vzťahy, ktoré vznikajú pri výkone štátnej správy. jedným zo subjektov týchto vzťahov je orgán štátnej správy, ktorý realizuje výkonnú a nariadovaciu činnosť. Správne právo možno charakterizovať najmä týmito skutočnosťami:

- a.) štátna správa patrí spolu so zákonodarnou a súdnou činnosťou medzi základné druhy činnosti štátu. Pojem štátna správa zahŕňa jednak vlastnú činnosť jednotlivých orgánov štátnej správy, územnej samosprávy a jednak organizačnú štruktúru systému orgánov štátnej správy. Orgány štátnej správy nemajú zákonodarnú právomoc, správna činnosť je činnosť výkonná. Pri realizácii sú orgány štátnej správy oprávnené v mene štátu nariaďovať a rozhodovať v rozsahu svojej činnosti a to formou vydávania všeobecných normatívnych aktov štátnej správy a individuálnych správnych aktov.
- b.) špecifikom vzťahov upravených normami správneho práva je nerovnosť subjektov daného právneho vzťahu. orgán štátnej správy ako subjekt právneho vzťahu je v nadriadenom postavení voči druhému subjektu, ktorým môže byť v konkrétnom vzťahu nielen podriadený orgán štátnej správy, ale aj právnická osoba alebo občan.
- c.) v oblasti právnych vzťahov patriacich do správneho práva aspoň jeden zo subjektov musí byť vždy orgán štátnej správy.

Na rozdiel od niektorých iných odvetví nášho právneho poriadku nie je správne právo kodifikované, nemá vlastný kódex. Odráža to skutočnosť, že správne právo zahŕňa rozsiahlu oblasť spoločenských vzťahov na rôznych úsekoch spoločenského života, z čoho vyplýva aj značná mnohotvárnosť noriem správneho práva a pomerne veľké množstvo normatívnych aktov.

### Finančné právo

Predstavuje súhrn právnych noriem upravujúcich finančné vzťahy, t.j. spoločenské vzťahy, ktoré sa vytvárajú v rámci činnosti finančných orgánov pri tvorbe, rozdeľovaní a používaní prostriedkov štátu ako aj s tým súvisiacich vzťahov. Pre finančné vzťahy je charakteristické, že sa vytvárajú pri činnosti finančných orgánov, ktoré sústreďujú a riadia obeh finančných prostriedkov. ide pritom o činnosti vzťahujúce sa na štátny rozpočet alebo na niektorý z centrálnych peňažných fondov.

Ďalšou charakteristickou črtou finančnoprávných vzťahov je skutočnosť, že jedným zo subjektov týchto vzťahov je vždy štát, resp. štátny orgán. Finančné orgány vystupujú voči druhým subjektom finančnoprávných vzťahov spravidla v nadriadenom postavení, obdobne ako v oblasti realizácie správneho práva.

### Obchodné právo

Je jedno zo samostatných právnych odvetví slovenského práva. Jeho normy sa podstatným spôsobom podieľajú na právnej úprave spoločenských vzťahov vznikajúcich pri podnikaní v oblasti ekonomiky.

Obchodné právo upravuje predovšetkým právne postavenie podnikateľov, obchodnozväzkové vzťahy, ako aj niektoré iné vzťahy súvisiace s podnikaním. Obchodné právo je previazané s občianskym právom, ktoré je základným odvetvím súkromného práva.

### Občianske právo hmotné

Upravuje spoločenské vzťahy osobnej a majetkovej povahy medzi fyzickými osobami navzájom, medzi fyzickými a právnickými osobami a medzi fyzickými osobami a štátom. Okrem týchto typických občianskoprávných vzťahov tvoria predmet občianskeho práva aj niektoré ďalšie spoločenské vzťahy nemajetkového charakteru.

Účastníci občianskoprávných vzťahov majú rovnaké postavenie, žiaden z nich nemôže svojim rozhodnutím vynútiť splnenie povinnosti druhého účastníka, ale musí sa obrátiť na štátny orgán, pred ktorým majú obaja rovnaké postavenie.

Medzi osobnomajetkové práva zaradené do občianskeho práva patria práva vznikajúce z tvorivej činnosti (napr. autorské právo), ako aj práva na ochranu osobnosti (právo na meno, právo na česť a dôstojnosť človeka).

### Občianske právo procesné

Tvoria ho normy upravujúce spoločenské vzťahy, ktoré vznikajú v súdnom konaní v občianskoprávných veciach.

Občianske právo procesné upravuje postup súdov a účastníkov súdneho konania v občianskoprávných veciach, ustanovuje práva a povinnosti súdu a účastníkov konania v občianskom procese, zásady súdneho zisťovania a rozhodovania, zásady odvolacieho konania a iné otázky spojené s riešením sporov v občianskom práve. Normy občianskeho práva procesného obsahuje predovšetkým občiansky súdny poriadok.

### Pracovné právo

Významným právnym odvetvím výrazne ovplyvňujúcim ekonomiku štátu, je pracovné právo.

Predstavuje súhrn právnych noriem upravujúcich spoločenské vzťahy, ktoré vznikajú pri účasti občanov na spoločenskej práci. Sú to predovšetkým pracovné vzťahy medzi občanmi a právnickými osobami (napr. pracovný pomer), učebný pomer, pracovné vzťahy založené dohodami o prácach mimo pracovného pomeru a spoločenské vzťahy, ktoré s nimi úzko súvisia (napr. postavenie odborov, právna úprava zamestnanosti, kolektívne vyjednávanie, zodpovednostné vzťahy pri porušení povinnosti a pod.). Pracovné právo sa zaoberá právnou úpravou otázok týkajúcich sa výkonu práce. Normy pracovného práva upravujú napr. problematiku pracovného času, dovolenky na zotavenie, pracovných podmienok vrátane osobitných podmienok žien a mladistvých.

Základným prameňom pracovného práva je zákon NR Slovenskej republiky č. 311/2001 Z.z.

### Rodinné právo

Upravuje základné vzťahy vznikajúce v rodine, t.j. vzťahy medzi manželmi a medzi rodičmi a deťmi a niektoré obdobné vzťahy, najmä tie, ktoré vznikli na základe osvojenia. Dôraz sa kladie na citovú stránku vzájomných osobných vzťahov. Okrem toho však rodinné právo upravuje aj niektoré súvisiace majetkové vzťahy (napr. vyživovaciu povinnosť).

Zákon o rodine nadväzuje na ustanovenia Ústavy Slovenskej republiky týkajúce sa rodinných vzťahov a realizuje tieto ústavné princípy (čl. 41 ústavy SR).

- manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona,
- deti narodené v manželstve i mimo neho majú rovnaké práva,
- starostlivosť o deti a ich výchova je právom rodičov, deti majú právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť,
- rodičia, ktorí sa starajú o deti, majú právo na pomoc od štátu.

### Trestné právo hmotné

Predstavuje súbor právnych noriem vydaných štátom na ochranu dôležitých celospoločenských vzťahov pred konaním nebezpečným pre spoločnosť. Trestnoprávne normy chránia spoločenské a štátne zriadenie SR, vlastníctvo, práva a oprávnené záujmy občanov tak, že ustanovujú tresty za spáchanie nebezpečných, prípadne obzvlášť nebezpečných konaní, ktoré ohrozujú chránené spoločenské vzťahy.

Trestné právo vymedzuje pojem trestná zodpovednosť, skutkové podstaty trestného činu, druhy trestov a spôsob ich ukladania, predpoklady trestnej zodpovednosti.

Základným prameňom trestného práva je Trestný zákon č. 140/1961 Zb. v znení neskorších predpisov.

### Trestné právo procesné

Predstavuje súbor právnych noriem upravujúcich vzťahy, ktoré vznikajú v rámci trestného konania medzi orgánmi činnými v trestnom konaní a ostatnými účastníkmi trestného konania. Ide o postup súdov, prokuratúry, vyšetrojúcich policajných orgánov pri odhaľovaní trestných činov, identifikácii páchatel'a trestného činu a pri ukladaní zákonom ustanovených trestov.

Základným prameňom slovenského trestného práva procesného je zákon č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom, v znení neskorších predpisov.

### Medzinárodné právo verejné

Medzinárodné právo verejné vymedzujeme ako súbor právnych noriem, ktoré upravujú vzťahy medzi štátmi, ich vzťahy k medzinárodným organizáciám, vzájomné vzťahy medzi medzinárodnými organizáciami a niektoré vzťahy jednotlivcov k štátu.

?

**Aký je rozdiel medzi zákonom a podzákonným normatívnym právnym aktom?**

**definujte rozdiel medzi verejným a súkromným právom.**

**Aký je vzťah medzi hmotným a procesným právom?**

**Menujte základné právne odvetvia slovenského práva a charakterizujte ich.**

### **3 PRÁVNE VZŤAHY, PREDPOKLADY ICH VZNIKU, ZMENY A ZÁNIKU**

#### **3.1 Pojem právny vzťah a jeho prvky**

Právo ako súhrn právnych noriem sa uskutočňuje predovšetkým prostredníctvom právnych vzťahov. Právne vzťahy sú špecifickým druhom spoločenských vzťahov, sú to spoločenské vzťahy upravené právnymi normami. V právnych vzťahoch dochádza k uskutočňovaniu záujmov štátu, záujmov občianskej spoločnosti a záujmov jednotlivcov (občanov) pomocou zákonov a ostatných právnych predpisov.

Právne normy určujú možné subjekty (účastníkov) určitého druhu právnych vzťahov, ich vzájomné práva a povinnosti a právne skutočnosti, na základe ktorých môže konkrétny právny vzťah vzniknúť, zmeniť sa, prípadne zaniknúť. Správanie účastníkov právneho vzťahu ustanovené právnymi normami je vynutiteľné donucovacou mocou štátu a jeho porušenie má za následok uloženie sankcií.

Právne vzťahy sú vôľovými vzťahmi. Vznik právneho vzťahu, príp. jeho zmeny a zánik sú spravidla na prejav vôle všetkých účastníkov, alebo aspoň niektorého z nich. Aj keď existujú právne vzťahy, ktorých vznik, zmena alebo zánik nezávisí od prejavu vôle účastníkov, prejav ľudskej vôle pri vytváraní konkrétnych právnych vzťahov prevažuje. Plnenie povinnosti a uskutočňovanie oprávnení vyplývajúcich z právnych vzťahov vždy predpokladá vôľové konanie účastníkov právnych vzťahov.

Subjekty právnych vzťahov uskutočňujú príkazy, zákazy a dovolenia ustanovené v právnom poriadku dvoma možnými spôsobmi: konaním a nekonaním (nečinnosťou). Treba zdôrazniť, že tak konanie ako aj nekonanie sú právnymi úkonmi iba v prípade, ak spôsobujú právne účinky, ktoré s takýmto konaním alebo nekonaním právne predpisy spájajú.

Medzi základné druhy právnych povinností patrí povinnosť dať, konať, niečoho sa zdržať alebo niečo strpieť.

Konaním uskutočňujeme povinnosť:

- dať,
- konať,

Nekonaním (nečinnosťou) sa realizuje povinnosť:

- niečo strpieť,
- niečoho sa zdržať (nekonať).

Právne povinnosti vznikajú jednak priamo, na základe normatívnych právnych aktov (napr. inštitút susedských práv upravený ustanoveniami Občianskeho zákonníka) a jednak nepriamo zo zmluvných záväzkov (napr. nájomcovi z leasingovej zmluvy).

Právne vzťahy sa vyznačujú súvzťažnosťou. dovolenému správaniu a oprávneniu jedného subjektu zodpovedá povinnosť a oprávnenie iného subjektu. Súvzťažnosť práv a povinností je evidentná v záväzkovom práve.

## **1.1 Prvky právneho vzťahu a predpoklady jeho vzniku, zmeny alebo zániku**

V každom právnom vzťahu rozlišujeme subjekt, obsah a právnu skutočnosť, s ktorou sa viaže vznik, zmena alebo zánik právneho vzťahu. Za predpoklad vzniku a existencie právnych vzťahov sa v širšom zmysle považuje:

- právna norma, ktorá upravuje príslušný druh právneho vzťahu,
- právna skutočnosť, ktorá podľa príslušnej právnej normy vedie k vzniku, zmene alebo zániku určitého právneho vzťahu.

V užšom zmysle za predpoklad právneho vzťahu považujeme len právne skutočnosti, ktoré zakladajú konkrétny právny vzťah alebo vedú k jeho zmene alebo zániku.

### **Subjekty právnych vzťahov**

Subjektom (účastníkom) právneho vzťahu je ten, komu z daného právneho vzťahu vznikajú práva a povinnosti. Účastníkmi právnych vzťahov môžu byť jednotlivci alebo kolektívy ľudí.

Subjektmi právnych vzťahov podľa slovenského práva môžu byť:

- štát,
- štátne orgány,
- právnické osoby,
- fyzické osoby.

Právna norma neurčuje, kto je subjektom konkrétneho právneho vzťahu, vymedzuje len možný okruh subjektov. Na vznik právneho vzťahu je potrebné ich určenie a príslušná právna skutočnosť požadovaná právnou normou na vznik právneho vzťahu.

Subjektmi právnych vzťahov môžu byť osoby alebo organizované kolektívy ľudí len v takom rozsahu, v akom im príslušné právne normy priznávajú právnu subjektivitu. Pritom podmienky na priznanie právnej subjektivity a okruh možných subjektov právnych vzťahov sa v nimi upravovaných spoločenských vzťahoch upravujú odlišne.

Právna subjektivita zahŕňa:

- spôsobilosť na práva a povinnosti, t.j. spôsobilosť byť účastníkom právnych vzťahov, konkrétne podmienky pre jednotlivé typy subjektov upravujú právne normy príslušných právnych odvetví,
- spôsobilosť na právne úkony, t.j. spôsobilosť účastníka zakladať práva a povinnosti vlastným právnym konaním,
- deliktuálna spôsobilosť, t.j. spôsobilosť účastníka niesť právne následky za porušenie právnych povinností, druh právnej zodpovednosti za porušenie právnych povinností ako aj podmienky tejto spôsobilosti upravujú právne normy jednotlivých právnych odvetví,
- procesná spôsobilosť, t.j. spôsobilosť byť účastníkom konania, v ktorom sa rozhoduje o právach a povinnostiach, a v jeho rámci robiť príslušné úkony

Štát ako subjekt právnych vzťahov

Štát je právnym subjektom predovšetkým v medzinárodných vzťahoch, ale aj v mnohých vnútroštátnych vzťahoch. Ide najmä o vzťahy:

- upravené štátnym právom (napr. vzťahy voči občanom v otázkach občianstva, základných práv a slobôd)
- vyplývajúce zo štátneho vlastníctva a pod.

Štátne orgány môžu byť subjektami niektorých štátoprávnych vzťahov a sú obligatónnymi subjektami právnych vzťahov v oblasti správneho práva. V nich aspoň jeden subjekt musí byť orgánom štátnej správy.

Ak však štátny orgán (napr. ministerstvo) vystupuje ako správca majetku, má v tomto vzťahu postavenie právnickej osoby (štátnej rozpočtovej organizácie). Analogické je to aj vtedy, ak štátny orgán so zamestnancami dojednáva pracovnú zmluvu a iný pracovnoprávny úkon. Aj v takých prípadoch má postavenie právnickej osoby.

### Právnické osoby

Platné právo priznáva právnú subjektivitu aj právnickým osobám.

Právnickými osobami sú:

- združenie fyzických alebo právnických osôb (spoločnosti),
- jednotky územnej samosprávy,
- iné subjekty, o ktorých to ustanovuje zákon.

Právnické osoby sú subjektami predovšetkým v oblasti obchodnoprávnych vzťahov, sú takmer výhradnými subjektami obchodnoprávnych záväzkových vzťahov. Takisto sú subjektami pracovnoprávnych vzťahov, v ktorých vystupujú ako zamestnávateľský subjekt. Ďalej môžu byť subjektami občianskoprávnych vzťahov, vzťahov v medzinárodnom obchodnom styku a môžu byť účastníkmi právnych vzťahov voči orgánom štátnej správy v oblasti správneho práva.

Z pojmového vymedzenia trestnoprávnych vzťahov vyplýva, že právnické osoby nemôžu byť subjektami trestnoprávnych vzťahov.

Právnickými osobami rozumieme organizácie osôb alebo majetku, ktoré sú vytvorené na určitý účel a ktorým platné právo priznáva právnú subjektivitu. Za základné prvky právnickej osoby sa považuje ich vnútorná organizácia, substrát a účel. Spoločnosti charakterizuje personálny substrát, kým nadácie sa vyznačujú majetkovým substrátom.

Na zriadenie právnickej osoby sa vyžaduje buď zmluva v písomnej forme, alebo zakladacia listina, prípadne iná právna skutočnosť. Vznik právnickej osoby zriadenej zmluvou (spoločenskou zmluvou) alebo zakladacou listinou nastáva jej registráciou.

V obchodnom práve odlišujeme založenie právnickej osoby od vzniku právnickej osoby. Obchodné spoločnosti rozvíjajú svoju podnikateľskú činnosť nielen so zreteľom na svoj personálny substrát, ale aj so zreteľom na imanie, ktoré je peňažným vyjadrením súhrnu peňažných i nepeňažných vkladov všetkých spoločníkov do spoločnosti. Základné imanie sa musí v kapitálových spoločnostiach vytvárať povinne.

Nadácie predstavujú účelové združenie majetku, financií, ktoré sú venované všeobecne prospešným cieľom, rozvoju duchovných hodnôt, ochrane ľudských práv alebo iných humanitných cieľov, na ochranu a tvorbu životného prostredia, zachovania prírodných hodnôt krajiny, na ochranu kultúrnych pamiatok a pod.

Majetkový substrát nadácie tvorí hnutel'ný ako aj nehnuteľný majetok, pričom disponovanie s majetkom je účelovo viazané. Majetkový zdroj tvoria najmä dary a príspevky osôb, výnosy z verejných zbierok a pod.

Zriaďovateľ nadácie vydáva jej štatút, ktorý okrem iného vymedzuje cieľ a spôsoby použitia prostriedkov nadácie. Štatutárnym orgánom nadácie je správna rada.

Právnické osoby, ktoré rozvíjajú podnikateľskú činnosť, sa zapisujú do obchodného registra.

## Fyzické osoby

Právna subjektivita fyzických osôb – občanov vyplýva predovšetkým z ústavy (pozri článok 14 Ústavy Slovenskej republiky). Okrem toho rozsah spôsobilosti na právne úkony v týchto vzťahoch vyplýva z právnych noriem konkrétneho právneho odvetvia. Spôsobilosť mať práva a povinnosti v občianskoprávných vzťahoch vzniká narodením a zaniká smrťou. Účastníkom pracovnoprávných vzťahov môže byť občan až po skončení povinnej školskej dochádzky, subjektom volebného práva môže byť občan, ktorý dovŕšil 18 rokov veku.

V občianskom práve majú maloletí spôsobilosť len na také právne úkony, ktoré svojou povahou sú primerané rozumovej a vôľovej vyspelosti zodpovedajúcej ich veku. Spôsobilosť na právne úkony vzniká občanovi zásadne až dosiahnutím určitého veku určeného právnymi normami príslušných odvetví práva. Ak sú však dané zákonné dôvody, môže sa spôsobilosť občana na právne úkony súdnym rozhodnutím obmedziť alebo jej môže byť občan súdnym rozhodnutím pozbavený.

Spôsobilosť občana na právnu zodpovednosť (tzv. deliktuálnu spôsobilosť) sa odvíja od dosiahnutého stupňa duševnej vyspelosti v závislosti od dosiahnutého veku.

Trestné právo viaže právnu zodpovednosť s dosiahnutím vekovej hranice 15 rokov (ale napr. zodpovednosť za schodok na zverených hodnotách, „ktoré je zamestnanec povinný vyúčtovať až dovŕšením 18 rokov veku a pod.).

Plnú spôsobilosť na právne úkony (príp. Protiprávne) konanie nadobúdajú fyzické osoby plnoletosťou (hovoríme tiež o svojprávnosti). Osoby s obmedzenou spôsobilosťou na právne (protiprávne) konanie nazývame nesvojprávnymi (osoby maloleté, mladistvé, právne nespôsobilé).

## Objekty právnych vzťahov

Objektom (predmetom) právneho vzťahu sú hodnoty hmotného alebo nehmotného charakteru, teda to, k čomu smeruje správanie subjektov právneho vzťahu. V tomto zmysle sú predmetom právnych vzťahov veci, služby, práva a nehmotné statky (výsledky tvorivej práce a iné hodnoty nemajetkovej povahy).

a.) vecou v právnom zmysle, ktorá môže byť predmetom právneho vzťahu (napr. predmetom predaja, darovania a pod.), rozumieme hmotnú vec alebo prírodnú silu, ktorá je užitočná a ovladateľná (napr. elektrická energia, teplo). Veci delíme na hnutel'né a nehnuteľné. Nehnutel'nosťami sú pozemky, stavby spojené so zemou pevným základom. Veci ďalej možno triediť na deliteľné (pozemok) a nedeliteľné (umelecké dielo, napr. socha, obraz).

Súčasťou veci je všetko to, čo od nej nemožno oddeliť bez toho, aby nebola vec znehodnotená,

- b.) službami rozumieme ľudské činnosti a výkony (napr. pracovnú činnosť v pracovnoprávných vzťahoch, sprostredkovanie, dopravu atď.),
- c.) právo môže byť predmetom právneho vzťahu, ak to pripúšťa jeho povaha, prípadne povaha príslušného právneho vzťahu (môže ísť napr. o prevzatie dlhu, prevod pohľadávky, poskytnutie práva na využitie vynálezu),
- d.) nehmotné statky (napr. vynálezy, priemyselné vzory, ochranné známky) môžu byť a sú častým predmetom právneho vzťahu. Patria sem tiež práva spojené s tvorivou ľudskou činnosťou, teda literárne, výtvarné, kinomatografické, či vedecké a iné diela.

**?**

**Vymedzte pojem právny vzťah. Uvedte príklady právnych vzťahov, ktorých ste boli v minulosti účastníkmi.**

**Aké sú základné druhy právnych povinností?**

**Kto môže byť subjektom právnych vzťahov?**

**Rozlíšte subjekty a objekty právnych vzťahov. Definujte tieto pojmy a uveďte príklady.**

### **obsah právneho vzťahu**

Obsahom právneho vzťahu je súhrn práv (oprávnení) a právnych povinností vyplývajúcich účastníkom z daného právneho vzťahu.

Práva a povinnosti účastníkov sú navzájom závislé. Oprávneniu jedného subjektu musí vždy zodpovedať právna povinnosť druhého subjektu založená príkazom alebo zákazom. Spravidla má však každý účastník právneho vzťahu tak práva ako aj povinnosti, a nie výlučne iba právo alebo povinnosť.

Konkrétne oprávnenie, ktoré účastníkov vyplýva z právneho vzťahu, nazývame subjektívne právo. Naproti tomu objektívnym právom rozumieme normatívne právne akty, prípadne ich súbor.

Od oprávnenia (subjektívneho práva) rozlišujeme nárok. Nárokom rozumieme subjektívne právo v takom štádiu, keď je vymáhateľné a keď je daná jeho žalovateľnosť, t.j. možnosť uplatniť ho súdnou cestou.

### **Právne skutočnosti – predpoklad vzniku, zmeny a zániku právnych vzťahov**

#### **Právne skutočnosti**

Právna norma ako všeobecne záväzné pravidlo správania ľudí sama konkrétny právny vzťah nevytvára, upravuje iba podmienky vzniku, prípadne zmeny alebo zániku právneho vzťahu. Právnu normou ustanovené podmienky však musia v konkrétnom prípade reálne nastať, inak právny vzťah nenastane.

Na vznik, zmenu alebo zánik právneho vzťahu v niektorých prípadoch stačí jedna právna skutočnosť, inokedy právna norma vyžaduje niekoľko právnych skutočností. Spravidla však jedna z nich má určujúcu povahu a zásadný význam pre jej právne následky. Napr. na vznik pracovného pomeru sa ako základná právna skutočnosť vyžaduje pracovná zmluva, ale musí nastať aj doplnková právna skutočnosť, t.j. musí nastať deň, na ktorom sa účastníci

dohodli, ako na dni nástupu do práce. K zmluve o kúpe nehnuteľnosti sa ako doplnková právna skutočnosť vyžaduje zápis do katastra nehnuteľností.

Keď sa zaoberáme textom zákona alebo akéhokoľvek právneho predpisu, nájdeme v ňom výslovne alebo interpretáciou tohto predpisu vyjadrenú právnu podmienku, či podmienky realizácie správania, ktoré táto norma prikazuje, zakazuje alebo dovoľuje. Len za predpokladu, že sú splnené všetky určené podmienky, môže nastať aj právny následok – platnosť právneho úkonu.

Právnu skutočnosťou rozumieme takú skutočnosť, s ktorou právne normy spájajú vznik, zmenu alebo zánik právnych vzťahov.

Právne skutočnosti spravidla členíme podľa:

- ich vzťahu k prejavu ľudskej vôle,
- toho, či sú v súlade s právom alebo mu odporujú

Právnymi skutočnosťami nezávislými od ľudskej vôle sú právne udalosti.

Právne skutočnosti založené prejavom ľudskej vôle sú:

- a.) právne konanie, ktoré členíme na:
  - individuálne akty štátnych orgánov (ak majú konštitutívne účinky),
  - právne úkony,
- b.) protiprávne konanie (protiprávne úkony).

Právne skutočnosti podľa toho, či vznikajú nezávisle od ľudskej vôle alebo či sú prejavom vôle ľudí, delíme na:

- a.) právne fikcie a právne domnienky (prezumpcie),
- b.) právne udalosti, t.j. prírodné a spoločenské javy neovplyvnené ľudským správaním,
- c.) vôľové ľudské správanie.

### Právne fikcie a domnienky

Existencia právnych skutočností sa musí v prípade sporu vždy dokázať. Výnimkou z tohto pravidla, keď právne účinky nastávajú aj za iných okolností, ustanovuje priamo zákon. Sú to:

Právne fikcie – zákon za určitých okolností považuje nejakú skutočnosť za existujúcu, aj keď je zrejmé, že neexistuje.. Napr. nasciturus – počaté, ale ešte nenarodené dieťa sa posudzuje podľa občianskeho zákonníka ako dieťa narodené, ak sa toto dieťa narodí živé. Táto právna fikcia umožňuje riešiť majetkové práva z dedičstva počatého dieťaťa, ktorého otec zomrel ešte pred narodením. Ak sa narodí dieťa živé, zákon mu dáva rovnaké postavenie ako ostatným dedičom.

Právne domnienky (prezumpcie) – sú to právne skutočnosti, ktorých vznik, zmena alebo zánik nastupuje so vznikom, zmenou alebo zánikom inej právnej skutočnosti. V konaní pred súdom alebo rozhodcovským orgánom netreba existenciu takejto skutočnosti dokazovať.

Pre vyvrátiteľnú právnu domnienku je typické, že zákon pripúšťa dôkaz opaku. Platí teda ako existujúca dovtedy, kým sa nedokáže opak. Napr. kým nie je dokázané, že obvinený trestný čin zavinil, hľadá sa naň ako na nevinného (prezumpcia neviny).

Nevyvrátiteľná právna domnienka dôkaz opaku nepripúšťa. Napr. nevyvrátiteľnú domnienku znalosti práva vyjadruje zákon č. 1/1993 Z.z. o Zbierke zákonov Slovenskej republiky, ktorý v § 2 ustanovuje: „O všetkom, čo bolo v Zbierke zákonov uverejnené, platí

domnienka, že dňom uverejnenia sa stalo známym každému, koho sa to týka, domnienka o znalosti vyhlásených všeobecne záväzných právnych predpisov je nevyvratiteľná“.

## Právne udalosti

Právna udalosť je taká právna skutočnosť, ktorá nastáva nezávisle od prejavu vôle účastníkov právneho vzťahu a na základe právnej normy vedie k vzniku, zmene alebo zániku právneho vzťahu, práva a povinnosti.

Príkladom právnej udalosti je napríklad uplynutie času, na ktorý bolo dojednané trvanie určitého právneho vzťahu, alebo smrť zamestnanca, ktorý má za následok zánik pracovného pomeru a vznik nároku na vdovský dôchodok manželke a pod.

Medzi najčastejšie sa vyskytujúce právne udalosti patrí plynutie času. Pritom plynutie času je právnou skutočnosťou iba v tom prípade, keď zákon s touto skutočnosťou spája určité právne následky. Napr. plynutie času nemá vplyv na vlastnícke právo, na ústavou zaručené práva a slobody občanov a podobne, lebo ide o nepremlčateľné práva.

Značný význam so zreteľom na možné právne následky majú lehoty.

Rozlišujeme lehoty:

- hmotnoprávne – ich plynutie ovplyvňuje existenciu subjektívnych práv a povinností z právnych vzťahov (napr. reklamačná lehota, výpovedná lehota),
- procesné – týkajúce sa možnosti riadne uplatňovať svoje práva a vystupovať v právnom konaní (odvolacia lehota, lehota na uplatnenie mimoriadneho opravného prostriedku, procesné lehoty uložené konajúcim orgánom).

Na uplatňovanie nárokov slúžia dva druhy lehôt (dôb):

- premlčacia lehota, po uplynutí ktorej subjektívne právo zostáva síce v dotknutom prípade zachované, to znamená, že oprávnenému možno poskytnúť plnenie (vecné alebo peňažné) aj po uplynutí premlčacej lehoty a oneskorené poskytnuté plnenie nemožno požadovať späť, ale zaniká možnosť dovolávať sa napr. súdnej ochrany, ak povinný subjekt vznesie námietku premlčania. Ak je právom uplatnená námietka premlčaná, nemôže sa plnenie vynútiť. Premlčanie sa uplatňuje v obchodnom, občianskom aj pracovnom práve a v práve medzinárodného obchodu,
- prekluzívna (prepadnutá) lehota, po uplynutí ktorej zaniká tak nárok (zročné právo) ako aj subjektívne právo. Zaniká teda právo samo. Po uplynutí prekluzívnej lehoty nemožno plniť, oneskorene poskytnuté plnenie možno spravidla považovať späť a štátny orgán (napr. súd) je povinný na zánik práva (prekluziu) prihliadnuť z úradnej povinnosti. Prepadnými lehotami sú napr. záručné lehoty. Ak záručná lehota uplynie, potom oprávnenie aj právny nárok nenávratne zanikajú a nemožno ich priznať.

Použitie prekluzívnych lehôt v právnom poriadku demokratického štátu nie je časté. Výnimočne sa s ním stretávame v obchodnom, pracovnom a občianskom práve, ale aj v práve medzinárodného obchodu.

## Právne úkony

Právnym úkonom rozumieme prejav vôle účastníka právneho vzťahu, ktorý smruje k vzniku, zmene alebo zániku právnych vzťahov alebo práv a povinností, ktoré právne predpisy s takýmto prejavom spájajú.

Právne úkony v oblasti súkromného práva patria k najfrekventovanejším právnym skutočnostiam. Právnym úkonom v obchodnom práve je napr. obchodná zmluva, prevzatie ručenia, v pracovnom práve pracovná zmluva, výpoveď, dohoda o hmotnej zodpovednosti, v občianskom práve napr. kúpna zmluva, nájomná zmluva atď.

Právny úkon ako prejav vôle sa uskutočňuje určitým konaním a za istých okolností aj opomenutím. Právnym úkonom však nie je každý prejav vôle účastníkov právneho vzťahu, ale iba taký, s ktorým platné právo spája ustanovené následky.

### Právne úkony jednostranné a dvojstranné

Pri jednostranných právnych úkonoch stačí prejav vôle jedného účastníka právneho vzťahu (napr. výpoveď, závet). Právne účinky jednostranných právnych úkonov nie sú závislé od súhlasu druhého účastníka právneho vzťahu.

Pri dvojstranných právnych úkonoch sa vyžadujú prejavy vôle od oboch účastníkov právneho vzťahu. Dvojstrannými právnymi úkonmi sú zmluvy (dohody). Vznikajú z dvoch jednostranných právnych úkonov (ponuky – oferty a jej prijatia – akceptácie), ktoré treba urobiť v určitej lehote, spravidla určenej navrhovateľom alebo právnym predpisom.

Pri viacstranných právnych úkonoch sa vyžadujú vzájomné a obsahovo zhodné prejavy vôle viacerých účastníkov (napr. pri zmluve o združení).

### Právne úkony formálne a neformálne

Pri neformálnych právnych úkonoch sa nevyžaduje, aby prejavená vôľa mala určitú formu. Naproti tomu pri formálnych právnych úkonoch sa vyžaduje na konkrétny právny úkon určitá forma, a to na základe právneho predpisu alebo zmluvy.

### Právne úkony odplatné alebo bezodplatné

Rozlišujeme ich podľa toho, či právny úkon ukladá povinnosť poskytnúť odplatu za poskytnuté plnenie (napr. pri kúpnej zmluve zaplatenie kúpnej ceny, pri pracovnej zmluve zaplatenie mzdy za vykonanú prácu a pod.), alebo či sa predpokladá bezodplatnosť (napr. zmluva o uzavretí budúcej zmluvy, darovacia zmluva).

### Náležitosti právnych úkonov

Ak má mať právny úkon účinky, musí spĺňať zákonom požadované náležitosti. Ak ich nespĺňa, je vadný a nastupujú právne dôsledky vadnosti právnych úkonov ustanovené v príslušných právnych predpisoch.

Náležitosti právneho úkonu sú požiadavkami na:

- subjekt,
- prejav vôle,
- formu prejavu vôle.

## Náležitosti subjektu prejavu vôle

Právny úkon môže platne urobiť ten, kto je na to podľa právnych predpisov oprávnený. Musí mať jednak spôsobilosť na práva a povinnosti, ktoré majú daným právnym úkonom vzniknúť, jednak spôsobilosť na právne úkony.

## Náležitosti prejavu vôle

Zákon ustanovuje, že právny úkon sa musí uskutočniť slobodne, vážne a zrozumiteľne.

Vôľa sa neprejavila slobodne, ak sa právny úkon urobil pod nátlakom, v tiesni, v dôsledku protiprávneho psychického nátlaku (hovoríme o protiprávnej vyhrážke). Za taký protiprávny nátlak považujeme určitú hrozbu, na ktorú subjekt, ktorý ňou hrozí, nie je oprávnený, príp. Hrozbu niečím, čím nie je oprávnený hroziť na vynútenie určitého prejavu vôle druhého účastníka.

Nevyhnutnou náležitosťou právneho úkonu je vážnosť prejavu ôele. Vôľa nie je vyjadrená vážne, ak ide napr. o žart alebo hru. V takom prípade ten, kto vôľu prejavuje, nemá v úmysle vyvolať právne následky, ktoré by inak právo s takýmto prejavom vôle spájalo.

Určitosť prejavu sa týka obsahovej stránky právneho úkonu. Požiadavka určitosti prejavu vôle nie je splnená, ak z obsahu prejavu nie je jasné, aký právny úkon účastníci chceli urobiť, na akom právnom úkone sa dohodli, príp. Či nedostatok určitosti prejavu nemožno odstrániť ani pomocou výkladu právneho úkonu (napr. nie je jasné, či účastníci dojednali kúpnu zmluvu alebo zmluvu o dielo).

Zrozumiteľnosť prejavu vôle znamená, že vôľa sa musí vyjadriť natoľko zrozumiteľne, aby bolo možné zistiť jej obsah so zreteľom na formu prejavu vôle príslušného právneho úkonu.

## Náležitosti formy prejavu vôle

Právny úkon sa môže vykonať:

- buď výslovne, to znamená, že sa vykoná slovným vyjadrením prejavu vôle, buď ústnym alebo písomným. Spravidla je ústny prejav prípustný všade tam, kde nie je ako podmienka platnosti právneho úkonu ustanovená obligatórna forma právneho úkonu,
- písomnou formou, t.j. obsah vôľového prejavu sa musí zaznamenať na listine,
- iným spôsobom, ktorý nevzbudzuje pochybnosť o tom, aká je vôľa účastníkov právneho vzťahu. V takýchto prípadoch najčastejšie pôjde o prejav vôle urobený mlčky tzv. konkludentným konaním. Takým spôsobom sa môže urobiť právny úkon len vtedy, ak právny predpis neustanovuje určitú formu prejavu vôle ako podmienku jeho vzniku, ale z konania účastníkov ich vôľa nepochybne vyplýva.

Záväzné ustanovenie formy právneho úkonu nepochybne zvyšuje stupeň právnej sily.

## Náležitosti objektu právneho úkonu

Náležitosťami objektu právneho úkonu sú jeho možnosť a dovoľenosť.

Možnosťou objektu právneho úkonu rozumieme možnosť fyzickú a objektívnu. Platí tiež opak – právny úkon, ktorého predmetom je nemožné plnenie, je neplatný.

Dovolenosťou objektu právneho úkonu rozumieme skutočnosť, že nie sú dané právne prekážky na vznik právneho úkonu.

Právny úkon sa nesmie priečiť zákonu, nesmie ho obchádzať, nesmie zasahovať do práv a oprávnených záujmov iných a nesmie byť v rozpore s dobrými mravmi.

### Obsah právneho úkonu

Obsah právneho úkonu môžeme spravidla členiť na tzv. podstatné zložky, pravidelné zložky a náhodné zložky právneho úkonu.

Podstatné zložky právneho úkonu sú také, ktoré vôľový prejav musí nevyhnutne obsahovať, inak právny úkon nevznikne (napr. podstatnými zložkami pracovnej zmluvy sú dohoda o druhu práce, o mieste výkonu práce, o dni nástupu do práce).

Pravidelné zložky právneho úkonu sú také, ktoré právny úkon spravidla obsahuje, ale právny úkon sa môže urobiť aj bez nich.

Náhodnými zložkami právneho úkonu rozumieme tie zložky, ktoré sa v právnom úkone môžu vyskytnúť, ale netvorí jeho podstatnú ani pravidelnú súčasť. Sú to napr. odkladacie alebo rozvázovacie podmienky.

### neplatnosť právnych úkonov a ich následky

Zákon spája s právnymi úkonmi predvídané následky iba vtedy, ak spĺňajú náležitosti požadované zákonom. Ak tieto náležitosti právny úkon nespĺňa, nemôžu sa s ním spájať právne následky, ktoré zamýšľali jeho účastníci dosiahnuť, naopak, jeho právne následky sú odlišné. V tejto súvislosti ide o neplatnosť právnych úkonov.

Vadnosť právnych úkonov spôsobuje:

- a.) absolútnu neplatnosť právneho úkonu – zamýšľané účinky právneho úkonu nenastanú a absolútna neplatnosť pôsobí proti každému, kto je vadným právnym úkonom dotknutý. Absolútnej neplatnosti právneho úkonu sa môže dovoliť ktokoľvek. Na absolútnu neplatnosť úkonu prihládajú súdy aj iné orgány aplikácie práva z úradnej povinnosti. Absolútne neplatný právny úkon nemôže vyvolávať nijaké právne následky, treba naň pozeráť ako na neexistujúci,
- b.) relatívnu neplatnosť právneho úkonu – tej sa môže dovoliť len dotknutý účastník právneho vzťahu a pôsobí len voči tomu, kto je vadným právnym úkonom dotknutý. Relatívnu neplatnosť možno namietat spravidla len v rámci bežnej premlčacej lehoty (v občianskom práve je trojročná). Na relatívnu neplatnosť právneho úkonu prihládajú súdy aj iné orgány aplikácie práva len v prípade, ak sa ho dovoľáva ten, kto je takýmto úkonom dotknutý,
- c.) možnosť jednostranného odstúpenia od zmluvy (napr. v prípade podstatného porušenia zmluvy v obchodnom práve) prípadne aj iné právnym predpisom ustanovené následky (zodpovednosť za škodu a bezdôvodné obohatenie a pod.),

- d.) odporovateľnosť právneho úkonu, čím rozumieme právo veriteľa domáhať sa, aby súd určil, že právne úkony dlžníka, pokiaľ ukracujú uspokojenie jeho vymáhateľnej pohľadávky, sú voči nemu právne neúčinné.

### **Protiprávne konanie**

Protiprávne konanie (protiprávny úkon – delikt) je prejav vôle spočívajúci v činnosti alebo nečinnosti (opomenutí), ktorým subjekt porušuje príkazy a zákazy ustanovené platným právom, prípadne povinnosti určené záväzkom alebo zakladá právnu zodpovednosť.

Protiprávne konanie členíme na:

- zavinené protiprávne konanie nazývame delikt a vyskytuje sa v občianskom, administratívnom a trestnom práve,
- nezavinené protiprávne konanie sa vyskytuje v odvetviach súkromného práva (predovšetkým v občianskom a obchodnom práve).

So zavineným protiprávnym konaním je spojená subjektívna právna zodpovednosť. S nezavineným protiprávnym konaním je spojená objektívna právna zodpovednosť.

Zavinenie definujeme ako vnútorný psychický stav toho, kto porušuje právo, jednak k vlastnému konaniu, ktoré odporuje platnému právu alebo záväzkom uskutočneným na základe a v medziach práva, jednak k jeho protiprávnemu výsledku.

Rozoznávame dva druhy zavinenia:

- zavinenie úmyselné, pri ktorom musí ísť o úmysel priamy alebo nepriamy a
- zavinenie z nedbanlivosti, ktorá môže byť vedomá a nevedomá

Hlavnými druhmi protiprávneho konania sú:

- a.) trestný čin – konanie nebezpečné pre spoločnosť, ktorého následok uvedený v skutkovej podstate páchatel' zaviniť, trestné činy stíhajú súdy v rámci trestného konania,
- b.) správny priestupok – konanie v rozpore s normami správneho práva (administratívneho práva), zodpovednosť vyvodzujú a sankcie ukladajú príslušné orgány štátnej správy,
- c.) porušenie pracovnej disciplíny – konanie zamestnanca v rozpore s pracovnoprávnymi predpismi alebo pracovnou zmluvou, za ktoré zamestnanec zodpovedá disciplinárne, dôsledky vyvodzuje zamestnávateľ,
- d.) omeškanie, poskytnutie vadného plnenia, spôsobenie škody atď. Majú za následok niektorý z druhov majetkovej zodpovednosti (zodpovednosť za vady, náhrada za škody).

### **? Čo je obsahom právneho vzťahu?**

**Aký je vzťah medzi právnymi skutočnosťami a právnymi udalosťami?**

**Aký je Váš osobný názor na prezumpciu nevinoty?**

**Menujte druhy lehôt.**

**Aké rozoznávame právne úkony?**

**Komentujte náležitosti prejavu vôle.**

**Čo môže spôsobiť vadnosť právnych úkonov?**

## 4 ÚSTAVNÉ PRÁVO SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Základom právneho poriadku demokratického a právneho štátu, východiskom konštituovania všetkých právnych odvetí je ústavné právo, ktoré upravuje hlavné inštitúty štátneho zriadenia, najmä sústavu najvyšších orgánov štátu, ich pôsobnosť a vzájomné vzťahy, princípy územnej samosprávy a základné práva a slobody občanov. Ústavné právo má základ predovšetkým v ústave štátu a dotvárajú ho ústavné zákony vydané na jej základe.

Prameňom ústavného práva Slovenskej republiky je predovšetkým Ústava SR, ktorá je vrcholným zákonom s najvyššou právnou silou. Ústava SR bola prijatá Slovenskou národnou radou 1. septembra 1992 a vyhlásená v Zbierke zákonov pod č. 460/1992 Zb.

Súčasťou ústavného poriadku SR je Listina základných práv a slobôd (zákon č. 23/1991 Zb.) a ústavné zákony vydané na jej základe. Ústava zveruje ústavným zákonom úpravu v otázkach, v ktorých sa štátna moc vykonáva priamo, teda o ktorých možno rozhodnúť všeľudovým hlasovaním – referendum. Ústava zveruje možnosť zmeniť hranice SR a rozhodnúť o vstupe do štátneho zväzku s inými štátmi alebo o vystúpení z takého zväzku len ústavným zákonom. ustanovenia obsiahnuté v ústave a ďalšie ústavné zákony možno zmeniť alebo zrušiť len formou ústavného zákona.

Úvodnú časť Ústavy SR tvorí vyhlásenie tzv. preambula, ktorej obsahom je vyhlásenie politickej vôle občanov SR, ktorá vychádza zo skúseností slovenského národa, získaných v zápasoch o národné bytie a vlastnú štátnosť, spoločne s príslušníkmi národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky vytvárať demokratický štát. Preambula zdôrazňuje princíp trvalej mierovej spolupráce s ostatnými demokratickými štátmi, uplatňovanie demokratickej formy vlády, záruk slobodného života, rozvoja duchovnej kultúry a hospodárskej prosperity.

Ústava Slovenskej republiky sa člení na deväť hláv:

- I. hlava: Základné ustanovenia
- II. hlava: Základné práva a slobody
- III. hlava: Hospodárstvo Slovenskej republiky
- IV. hlava: Územná samospráva
- V. hlava: Zákonodarná moc
- VI. hlava: Výkonná moc
- VII. hlava: Súdna moc
- VIII. hlava: Prokuratúra Slovenskej republiky
- IX. hlava: Prechodné a záverečné ustanovenia

### 4.1. Ústavná charakteristika Slovenskej republiky

Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Územie SR je jednotné a nedeliteľné, to znamená, že je jednotným (unitárnym) štátom s úplnou štátnou suverenitou a medzinárodnoprávnou subjektivitou. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo, umožňuje systém voľnej súťaže politických strán.

Ústava zakotvuje princíp zastupiteľskej demokracie (čl. 2) všetky moc v štáte pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú buď prostredníctvom volených zástupcov, alebo priamo.

Slovenská republika, ako demokratický a právny štát, rešpektuje tieto zásady:

- každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá,
- štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.

Štátne zriadenie SR umožňuje široké uplatnenie územnej samosprávy, jej orgány spravujú verejné záležitosti, ktoré je účelné riešiť na regionálnej úrovni. Ústredné orgány majú vyhradenú právomoc vo veciach, ktoré sú v spoločnom záujme všetkých občanov a v ktorých je nevyhnutné centrálné rozhodovanie. Sem patria predovšetkým otázky medzinárodných vzťahov, obrany štátu, jednotného zákonodarstva, súdnej sústavy atď.

Hlavným mestom SR je Bratislava. Slovenská republika má Ústavou SR ustanovené štátne symboly, ktorými sú štátny znak, štátna pečať, štátna hymna a štátna vlajka. Štátne symboly upravuje zákon č. 63/1993 Z.z. o štátnych symboloch a ich používaní, v znení neskorších predpisov. V jeho prílohách je farebné vyobrazenie štátneho znaku, štátnej vlajky, štátnej zástavy a koruhvy štátnej pečate a štandardy prezidenta SR. Prílohu tvorí aj text a notový záznam štátnej hymny.

Nerastné bohatstvo, podzemné vody, liečivé zdroje a vodné toky sú vo vlastníctve SR. Občanovi SR patria všetky práva a slobody, ale aj povinnosti. Ústava posilňuje postavenie občana politicky významným ustanovením, podľa ktorého nikomu nemožno proti jeho vôli odňať štátne občianstvo.

Na území SR je štátnym jazykom slovenský jazyk. Všetky oficiálne (úradné) dokumenty sa musia vyhotovovať v slovenskom jazyku. Súčasne sa však nevyklučuje, aby tieto dokumenty boli vyhotovené aj v inom jazyku.

## **4.2 .Základné práva a slobody občanov**

Po osamostatnení sa SR sa sukcesiou do medzinárodných zmlúv (dvojstranných aj mnohostranných) o ľudských právach a základných slobodách uzavretých bývalou ČSSR a bývalou Českou a Slovenskou federatívnou republikou stali záväznými nimi prevzaté záväzky aj pre Slovenskú republiku.

Základným prínosom medzinárodných dohovorov o ľudských právach a slobodách je záväzok zabezpečiť na svojom území konkrétne ľudské práva a slobody, ako aj viac či menej určené podmienky ich aplikácie. Ľudské práva a slobody sú na území SR upravené Ústavou SR a zákonom č. 23/1991 Z.z., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd.

Ústava SR v článku 11 zakotvuje, že „medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré SR ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred jej zákonmi, ak zabezpečujú väčší rozsah základných práv a slobôd“. Tento článok Ústavy SR je koncipovaný pre zmluvy, ktoré ratifikovala resp. v budúcnosti bude ratifikovať SR a budú vyhlásené v Zbierke zákonov SR. Na základe výkladu tohto článku možno tiež vyvodiť, že sa to vzťahuje aj na tie medzinárodné zmluvy o ľudských právach, ktoré SWR prevzala do svojho právneho poriadku sukcesiou.

Prijatím SR do rady Európy, uznaním Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, pristúpením k Opčnému protokolu a jeho prijatím v roku 1992 bola založená príslušnosť Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu aj pre našu republiku. Za ustanovených podmienok sa ktorákoľvek fyzická osoba, nevládna organizácia alebo

skupina jednotlivcov, ak sa domnieva, že došlo k porušeniu jej práv uznávaných uvedeným dohovorom signatárskym štátom, môže obrátiť na Európsky súd pre ľudské práva.

Ústavná úprava práv a slobôd sa odvíja od princípov právneho štátu a zvrchovanosti práva. Sféra slobody jednotlivca je prvotná a štát môže do nej zasahovať len na základe zákona a iba zákonom ustanoveným spôsobom. Dôstojnosť a sloboda človeka a rovnosť všetkých ľudí vylučuje, aby sa človek – občan stal len trpným objektom štátnej reprezentácie a paternalistickej štátnej starostlivosti. Človek sa stáva najvyššou spoločenskou hodnotou, má ústavnú prioritu.

Svedomie a presvedčenie, svetonázor, morálka a náboženstvo sú vyňaté z kompetencie štátu. Sú výlučne v individuálnej dispozícii vrátane rozhodovania o národnej príslušnosti.

Ústava upravuje základné práva a slobody, povinnosti občanov však neupravuje. Povinnosti občana sú chápané ako určité hranice základných práv a slobôd. Sú spravidla upravené formou zákazov, niekedy aj formou príkazov, napr. čl. 12 Ústavy zakazuje nátlak smerujúci k odnárodňovaniu a pod.

Obmedzenia základných práv a slobôd sa musia opierať výlučne o zákon a nie o právne normy nižšej právnej sily, ako tomu bolo u nás v nedávnej minulosti. Povinnosti možno ukladať len na základe zákona, v jeho rámci a len pri zachovaní základných práv a slobôd.

**Druhá hlava Ústavy SR** upravujúca základné práva a slobody sa člení na osem oddielov, ktoré obsahujú:

- všeobecné ustanovenia,
- základné ľudské práva a slobody,
- politické práva,
- práva národnostných menšín a etnických skupín,
- hospodárske, sociálne a kultúrne práva,
- právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva,
- právo na súdnu a inú ochranu,
- spoločné ustanovenia k prvej a druhej hlave.

Všeobecné ustanovenia sú v podstate interpretačnými pravidlami obsahu jednotlivých ustanovení ústavnej úpravy práv a slobôd, prípadne budúcich právnych noriem.

Všetkým občanom sa priznáva vo filozofickom aj právnom zmysle sloboda a rovnosť. Ľudia sú slobodní, rovní v dôstojnosti aj v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.

Základné práva a slobody v Ústave SR sa zaručujú všetkým občanom bez rozdielu rasy, farby pleti, pohlavia, jazyka, viery, náboženstva, národnej a národnostnej príslušnosti. Články 14 a 25 vychádzajú z prirodzeného charakteru ľudských práv, najmä tých, ktoré charakterizujú človeka – občana ako jedinečnú ľudskú bytosť. Štát a štátna moc tieto práva len deklarujú a chránia, štát ich neposkytuje zo svojej originárnej právomoci.

Prirodzenoprávna koncepcia ľudských práv a v súlade s ňou Ústava SR chráni základné hodnoty človeka: ľudský život, osobnú slobodu, ľudskú dôstojnosť, osobnú česť, slobodu svedomia, ochranu dobrej povesti, ochranu mena atď. Tieto práva vymedzujú hranice, do ktorých nesmie ani štát ani iný jednotlivec zasahovať.

Nadväzne na právo na život je v Ústave Slovenskej republiky výslovne zakotvený zákaz trestu smrti.

Ústavne zakotvená osobná sloboda jednotlivca je chápaná ako možnosť človeka disponovať sebou, svojim časom a konaním vrátane slobody pohybu a pobytu.

Každý, kto sa oprávnene zdržiava na území SR, má právo toto územie opustiť. Občana však nemožno nútiť, aby opustil svoju vlasť. Len pomerne úzky okruh práv a slobôd je podmienený štátnym občianstvom. To sa týka predovšetkým politických práv. Občan má právo na ochranu pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o svojej osobe.

Medzi základné ľudské práva Ústava zaraďuje aj právo vlastníť majetok. Výkon vlastníckeho práva však nesmie poškodzovať ľudské zdravie, prírodu a životné prostredie. Na zabezpečenie právnej istoty vlastníkov a to aj smerom k zahraničiu, je dôležitý článok 20 ods. 4 Ústavy, podľa ktorého vyvlastniť alebo nútene obmedziť vlastnícke právo možno v naliehavom verejnom záujme, a to na základe zákona a za náhradu.

ústava upravuje slobodu myslenia, svedomie, náboženského vyznania, vedeckého bádania a umeleckej tvorby. občanovi nemožno prikázať, aby vykonával vojenskú službu, ak je to v rozpore s jeho svedomím alebo náboženským presvedčením. Zákon o civilnej službe umožňuje naplniť občiansku povinnosť vyplývajúcu z branného zákona.

Ústavné zakotvenie politických práv svedčí o stupni demokracie v štáte, úrovni ich právnej úpravy a stave faktickej realizácie. Prostredníctvom naplňania svojich politických práv sa občan zúčastňuje na rozhodovaní o veciach verejných.

ústava SR zakotvuje všetky politické práva upravené v ústavách demokratických štátov. Sú to sloboda prejavu, právo na informácie, petičné právo, právo pokojného zhromažďovania, združovacie právo, právo zúčastňovať sa na správe vecí verejných. Budovanie pluralitného politického systému v SR je založené na slobodnej súťaži politických síl. Občania majú tiež právo postaviť sa na odpor každému, kto by odstraňoval platný demokratický poriadok ľudských práv a slobôd.

Úprava práv národnostných menšín a etnických skupín v Ústave SR zodpovedá medzinárodne uznávanému štandardu práv na ochranu menšín. Občania patriaci k národnostným menšinám a etnickým skupinám sú rovnoprávni voči štátoprávnemu národu. Ústavná úprava v zhode s koncepciou európskeho práva sa zakladá na individuálnom princípe, nechápe tieto práva ako kolektívne. Ide tu najmä o právo na všestranný rozvoj, najmä právo rozvíjať svoju kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie vo svojom materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať si svoje kultúrne inštitúcie. osobitne významným sa javí právo na vzdelanie v materinskom jazyku a právo používať svoj jazyk v úradnom styku.

Naplňanie práv príslušníkov národných menšín a etnických skupín treba vidieť v spojitosti s celou koncepciou Ústavy SR a nielen v súvislosti s článkami 33 a 34, ktoré v podstate menšiny zvyhodňujú.

Výkon práv národnostných menšín a etnických skupín nesmie viesť k narušovaniu územnej integrity SR a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva.

Hospodárske, sociálne a kultúrne práva sú v Ústave SR koncipované z aspektu sociálne orientovanej trhovej ekonomiky. Do obsahu Ústavy sa premietol aj obsah Európskej sociálnej charty. ústava upravuje právo na slobodnú vôľu povolania, právo podnikat' alebo uskutočňovať inú zárobkovú činnosť, právo na prácu a hmotné zabezpečenie v starobe, chorobe, v nezamestnanosti, je východiskom práv podrobnejšie upravených v Zákonníku práce (právo na ochranu bezpečnosti pri práci, právo na maximálnu prípustnú dĺžku pracovného času, na primeraný odpočinok po práci, na najkratšiu prípustnú dĺžku platnej dovolenky na zotavenie), v zákone o kolektívnom vyjednávaní (právo na kolektívne vyjednávanie, právo na štrajk). ústavne je zakotvená osobitná ochrana mladistvých detí a žien.

Osobitný oddiel ústavy zakotvuje právo na ochranu životného prostredia kultúrneho dedičstva.

Z hľadiska realizácie práv jednotlivca sú obzvlášť dôležité záruky, ktoré chránia základné práva a slobody. Právo na súdnu ochranu je jedným zo základov právneho štátu. Preto významnú úlohu tu zohráva nezávislé a nestranné súdnictvo, prostredníctvom ktorého má občan možnosť dovolávať sa ochrany v prípade porušenia práv a slobôd. Medzi právne záruky základných práv a slobôd patrí aj prezumpcia neviny, právo na súdne preskúmanie rozhodnutí orgánov štátnej správy, princíp rovnosti a objektívnosti rozhodovania súdov, právo každého, aby sa vec verejne prerokovala bez zbytočných priet'ahov atď.

**?**

**Páčia sa Vám súčasné štátne symboly Slovenskej republiky? Čo symbolizujú obecné a čo symbolizujú Vám osobne?**

**Zistite, kedy a za akých okolností bola formulovaná Listina základných práv a slobôd. Čo viete o jej histórii?**

**Ste za zákaz trestu smrti? Diskutujte v skupinách, argumentujte.**

**ústava zaručuje rovné práva etnickým skupinám a národnostným menšinám. Aká je však realita súčasnej Slovenskej republiky.**

### **4.3. Hospodárstvo Slovenskej republiky**

Hospodárstvo SR sa zakladá na princípoch sociálne a ekologicky orientovanej trhovej ekonomiky. Štát chránia podporuje hospodársku súťaž. Podrobnosti upravuje zákon č. 188/1994 Z.z. o ochrane hospodárskej súťaže.

Suverenita SR v hospodárskej oblasti sa prejavuje aj v oblasti meny a colníctva. SR si zriaďuje samostatnú emisnú banku a je colným územím.

ústavné postavenie kontrolného orgánu má Najvyšší kontrolný úrad SR. Tento je nezávislým štátnym orgánom, pričom ťažisko jeho činnosti spočíva v kontrole hospodárenia s rozpočtovými prostriedkami, majetkom v štátnom vlastníctve, majetkovými právami a pohľadávkami štátu. Nezávislosť tohto úradu je zvýraznená skutočnosťou, že jeho predsedu a podpredsedov volí a odvoláva Národná rada SR. Najvyšší kontrolný úrad je povinný najmenej raz ročne predkladať Národnej rade SR správy o výsledkoch svojej kontrolnej činnosti.

Finančné hospodárenie Slovenskej republiky sa spravuje jej štátnym rozpočtom. Štátny rozpočet na každý fiškálny rok sa prijíma zákonom. Dane a poplatky sú štátne a miestne a možno ich ukladať zákonom alebo na základe zákona.

### **4.4. Zákonodarná moc**

Zákonodarnú moc zveruje Ústava SR Národnej rade SR. Národná rada SR je jediným ústavodarným a zákonodarným orgánom SR. Má 150 poslancov, ktorí sú volení na štyri roky.

Poslanci sú volení vo všeobecných, rovných a priamych voľbách s tajným hlasovaním. Voľba poslancov je založená na princípe pomerného zastúpenia, to znamená, že poslanecké

mandáty sa rozdeľujú podľa počtu hlasov odovzdaných voličmi v prospech kandidujúcich politických strán.

Právo voliť, t.j. aktívne volebné právo, majú všetci občania SR, ktorí dovърšili 18 rokov veku. Za poslanca NR SR možno zvoliť občana, ktorá má volebné právo, dosiahol vek 21 rokov a má trvalý pobyt na území Slovenskej republiky (označujeme ho ako pasívne volebné právo). Funkcia poslanca je nezlúčiteľná (inkompatibilná) s funkciou prezidenta republiky, sudcu, prokurátora, príslušníka policajného zboru, príslušníka Zboru väzenskej a justičnej stráže a voja z povolania. Prípady tzv. konfliktu záujmov u poslancov (avšak aj u ďalších ústavných činiteľov) ustanovuje osobitný zákon a riešia sa na parlamentnej pôde.

Mandát poslanca vzniká zvolením. Podmienkou výkonu funkcie poslanca je zloženie ústavou predpísaného sľubu. Odmietnutie sľubu alebo sľub s výhradou má za následok stratu mandátu. Poslanec sa môže funkcie poslanca vzdať kedykoľvek v priebehu svojho volebného obdobia. Poslanci musia svoj mandát vykonávať osobne, zastúpenie pri výkone funkcie nie je možné. Poslanci ako zástupcovia občanov vykonávajú svoj mandát podľa svojho svedomia a vedomia (ide o tzv. zákaz imperatívneho mandátu).

Poslanec teda môže v priebehu volebného obdobia z politickej strany alebo hnutia, za ktoré kandidoval a ktorej volebný program predstavuje a má presadzovať v parlamente, vystúpiť, zostať nezávislým alebo vstúpiť do inej strany alebo hnutia. vyvoláva to však otázku, aké to bude mať politické dôsledky vo vzťahu k voličom. to sa však vo vzťahu k jeho mandátu môže prejaviť až v sledujúcich voľbách.

Nezávislosť poslancov pri výkone ich funkcie a ich ochranu pred prípadným zneužitím výkonnou štátnou mocou na politické účely umožňuje ústavný princíp poslaneckej imunity obsiahnutý v článku 78 Ústavy SR.

Poslanca nemožno stíhať:

- za hlasovanie v NR SR alebo vo výboroch a to ani po zániku mandátu,
- za výroky pri výkone funkcie poslanca prednesené v NR SR alebo v jej orgáne,
- poslanec podlieha len disciplinárnej právomoci NR SR.

V prípade, že bol poslanec pristihnutý a zadržaný pri trestnom čine, príslušný orgán je povinný to ihneď oznámiť predsedovi NR SR. Ak však Mandátový a imunitný výbor NR SR súhlas na zadržanie nedá, poslanca musia ihneď prepustiť. Poslanci môžu odprieť svedectvo aj vo veciach, o ktorých sa dozvedia pri výkone svojej funkcie. Toto oslobodenie trvá aj po skončení ich poslaneckého mandátu.

Ako je už uvedené, Národná rada Slovenskej republiky je jediným ústavodarným a zákonodarným orgánom SR. Činnosť Národnej rady SR riadi a organizuje jej predseda a podpredsedovia. NR SR zriaďuje z poslancov svoje výbory ako svoje iniciatívne a kontrolné orgány. rokovanie NR SR a jej výborov upravuje zákon o rokovanom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky.

Národná rada Slovenskej republiky je schopná sa uznášať, ak je prítomná nadpolovičná väčšina všetkých jej poslancov (ide o tzv. kvórum). Na prijatie platného uznesenia sa vyžaduje súhlas nadpolovičnej väčšiny prítomných poslancov.

V ustanovených prípadoch sa však vyžaduje tzv. kvalifikovaná, t.j. aspoň trojpäťtinová väčšina všetkých poslancov, čo v NR SR predstavuje 90 a viac poslancov.

Kvalifikovaná väčšina sa vyžaduje na:

- prijatie a zmenu ústavy, ústavného zákona,
- vypovedanie vojny inému štátu.

Národná rada Slovenskej republiky je budovaná ako orgán, ktorý zasadá stále, svoje zasadnutie však môže uznesením prerušiť. Dĺžka prerušenia nesmie presiahnuť štyri mesiace v roku. Aj počas prerušenia zasadnutia vykonávajú svoju pôsobnosť predseda, podpredsedovia a výbory Národnej rady SR.

Do pôsobnosti Národnej rady SR patrí najmä:

- a.) uznávať sa na ústave, ústavných zákonoch, ostatných zákonoch a kontrolovať ich dodržiavanie,
- b.) pred ratifikáciou vyslovovať súhlas s medzinárodnými politickými alebo hospodárskymi zmluvami všeobecnej povahy,
- c.) rozhodovať o návrhu na vyhlásenie referenda,
- d.) zriaďovať zákonom ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy,
- e.) rokovať o programovom vyhlásení vlády SR, kontrolovať činnosť vlády a rokovať o dôvere k vláde alebo k jej členom,
- f.) schvaľovať štátny rozpočet, preverovať jeho plnenie a schvaľovať štátny záverečný účet,
- g.) rokovať o základných otázkach vnútornej, medzinárodnej, hospodárskej a inej politiky atď.

Zákonodarná iniciatíva sa realizuje tak, že návrhy zákonov môžu podať výbory Národnej rady SR, poslanci a vláda SR. Návrh zákona sa najprv prerokúva vo výboroch a potom na zasadnutí NR SR: Zákon NR SR podpisuje predseda NR, prezident Slovenskej republiky a predseda vlády SR. Prezident republiky môže Národnej rade SR vrátiť ústavné zákony a zákony s pripomienkami a to v lehote 15 dní po ich schválení. V takom prípade Národná rada SR ústavný zákon alebo zákon opätovne prerokuje a v prípade, že ho schváli, musí sa tento zákon vyhlásiť.

Vo vzťahu k vláde majú poslanci tzv. interpelačné právo, to znamená, že môžu žiadať vládu alebo jej jednotlivých členov alebo vedúceho iného ústredného orgánu štátnej správy, aby v rámci svojej pôsobnosti podali vysvetlenie. Na odpoveď je interpelovaným poskytnutá lehota 30 dní od podania interpelácie. O odpovediach na interpelácie sa v Národnej rade SR koná rozprava, ktorú možno spojiť s hlasovaním o dôvere.

Podľa článku 102 Ústavy Slovenskej republiky prezident republiky môže rozpustiť Národnú radu SR, ak do šiestich mesiacov po voľbách tri razy neschválila programové vyhlásenie vlády SR. V takomto prípade predseda Národnej rady SR do 30 dní vyhlási nové voľby.

## **4.5. Výkonná moc**

V šiestej hlave Ústavy SR, ktorá sa zaoberá výkonnou mocou, je upravené postavenie prezidenta republiky a vlády SR. v článku 108 Ústavy SR je vláda definovaná ako najvyšší orgán výkonnej moci. Z takto formulovaného postavenia vlády by sa á contáriou dalo vyvodiť, že prezident republiky je orgánom výkonnej moci, ale nižším ako vláda, ak je ona tým najvyšším. Z reálneho obsahu jednotlivých prezidentových právomocí však vyplýva, že je samostatným ústavným orgánom, hlavou štátu v parlamentnej Slovenskej republike, ktorý je nezávislý od vlády.

## Prezident republiky

Ústava charakterizuje postavenie prezidenta republiky ako hlavy štátu, ako najvyššieho reprezentanta suverénneho medzinárodnoprávneho subjektu, v ktorom je táto štátnosť persifikovaná. Prezident tak reprezentuje štát ako celok, teda všetky zložky štátnej moci vytvárajúce štátne zriadenie. Právomoci prezidenta zasahujú nielen do oblasti výkonnej, ale má osobitné postavenie aj vzhľadom na zákonodarnú a súdnu moc.

Funkcia prezidenta republiky podľa Ústavy SR v určitom zmysle nadväzuje na tradície československej štátnosti, keď prezident má aj isté sprostredkovateľské postavenie v prípadných stretoch medzi najvyššími orgánmi zákonodarnej a výkonnej moci.

Prezidenta volia občania Slovenskej republiky v priamych voľbách s tajným hlasovaním na obdobie piatich rokov. Právo voliť prezidenta majú občania, ktorí majú právo voliť do Národnej rady SR. kandidátov na prezidenta republiky navrhuje najmenej 15 poslancov NR SR alebo občania, ktorí majú právo voliť do NR SR, a to na základe petície podpísanej najmenej 15 000 občanmi. Návrhy na voľbu sa odovzdávajú predsedovi NR SR najneskôr do 21 dní od vyhlásenia volieb. Za prezidenta republiky môže byť zvolený každý občan SR, ktorý je voliteľný za poslanca do Národnej rady SR a v deň voľby dosiahol vek 40 rokov.

Prezident republiky sa ujíma svojej funkcie zložením sľubu pred Národnou radou SR do rúk predsedu Ústavného súdu SR. Text sľubu je:

„Sľubujem na svoju česť a svedomie vernosť Slovenskej republike. Budem dbať o blaho slovenského národa, národnostných menšín a etnických skupín žijúcich v Slovenskej republike. Svoje povinnosti budem vykonávať v záujme občanov a zachovávať aj obhajovať ústavu a ostatné zákony“.

Odmietnutie sľubu, alebo sľub s výhradou má za následok neplatnosť voľby prezidenta.

Právomoci prezidenta republiky podrobnejšie upravuje článok 102 Ústavy Slovenskej republiky.

- a.) zastupuje SR navonok, dojednáva a ratifikuje medzinárodné zmluvy. Dojednávanie medzinárodných zmlúv môže preniesť na vládu SR alebo so súhlasom vlády na jej jednotlivých členov,
- b.) môže podať na Ústavný súd SR návrh na rozhodnutie o súlade dojednanej medzinárodnej zmluvy, na ktorú je potrebný súhlas NR SR, s ústavou alebo ústavným zákonom,
- c.) prijíma, poveruje a odvoláva vedúcich diplomatických misíí,
- d.) zvoláva ustanovujúcu schôdzu NR SR,
- e.) podpisuje zákony,
- f.) vymenúva a odvoláva predsedu a ostatných členov vlády SR, poveruje ich riadením ministerstiev a prijíma ich demisiu, predsedu a ostatných členov vlády odvoláva v prípadoch uvedených v článkoch 115 a 116,
- g.) vymenúva a odvoláva vedúcich ústredných orgánov, vyšších štátnych funkcionárov a ďalších funkcionárov v prípadoch, ktoré ustanoví zákon, vymenúva a odvoláva rektorov vysokých škôl, vymenúva vysokoškolských profesorov, vymenúva a povyšuje generálov,
- h.) udeľuje vyznamenania, ak na to nespĺnomocní iný orgán,
- i.) odpúšťa a zmierňuje tresty uložené súdmi v trestnom konaní a zahládza odsúdenie formou individuálnej milosti alebo amnestie,
- j.) vypovedáva vojnu na základe rozhodnutia Národnej rady Slovenskej republiky, ak je Slovenská republika napadnutá alebo ak to vyplýva zo záväzkov z medzinárodných zmlúv o spoločnej obrane proti napadnutiu, a uzatvára mier,

- k.) podáva Národnej rade Slovenskej republiky správy o stave republiky a o závažných politických otázkach,
- l.) má právo vyžadovať si od vlády SR a od jej členov informácie potrebné na plnenie svojich úloh,
- m.) vymenúva a odvoláva sudcov Ústavného súdu SR, predsedu a podpredsedu ÚS SR, prijíma sľub sudcov ÚS SR a sľub generálneho prokurátora atď.

## Vláda a ministerstvá

Vláda Slovenskej republiky je najvyšším orgánom výkonnej moci v štáte. Vláda je za výkon svojej funkcie zodpovedná Národnej rade SR. Predsedu vlády vymenúva a odvoláva prezident Slovenskej republiky. Na návrh predsedu vlády prezident vymenúva a odvoláva ďalších členov vlády a poveruje ich riadením ministerstiev. Pasívna legitímácia menovania za predsedu a podpredsedu a člena vlády je založená na štátnom občianstve a voliteľnosti do Národnej rady Slovenskej republiky.

Člen vlády nesmie vykonávať poslancský mandát, hoci v našich ústavných a politických podmienkach sa poslanci po voľbách často stávajú členmi vlády. Počas výkonu funkcie člena vlády sa však jeho poslancský mandát neuplatňuje a na jeho miesto nastupuje náhradník z tej istej politickej strany, na kandidátnej listine ktorej uspel aj dezinovaný člen vlády. Člen vlády nesmie byť zároveň sudcom, nesmie vykonávať inú platenú funkciu, povolanie alebo podnikateľskú činnosť (inkompatibilita). Vymedzením okruhov týchto činností sa má zabrániť tzv. konfliktu záujmov, t.j. zabrániť zneužívaniu postavenia vysokého verejného činiteľa a využitím diskretných informácií, poznatkov či vplyvných kontaktov na osobné ciele.

Ustanovená vláda musí do 30 dní po vymenovaní predstúpiť pred Národnú radu SR, predložiť jej svoj program a požiadať ju o vyslovenie dôvery. Ak Národná rada SR vysloví vláde dôveru, všetci jej členovia zložia ústavou predpísaný sľub do rúk prezidenta republiky a vláda sa ujme svojej funkcie.

Vzťahy medzi zákonodarnou a výkonnou mocou vychádzajú z osvedčenej praxe založenej na zodpovednosti vlády a jej jednotlivých členov parlamentu. Národná rada môže vláde ako celku, ale aj jej jednotlivému členovi kedykoľvek vysloviť nedôveru. V takomto prípade prezident republiky vládu alebo člena vlády odvolá. Vláda môže kedykoľvek požiadať Národnú radu SR o vyslovenie dôvery. Návrh na vyslovenie dôvery vláde môže vzísť aj z iniciatívy Národnej rady SR. Vláda môže návrh o prijatí zákona alebo hlasovanie v inej veci spojiť s hlasovaním o dôvere vláde.

Vláda alebo jednotliví členovia vlády môžu sami podať demisiu. Vláda podá demisiu vždy po ustanovujúcej schôdzi novo zvolenej Národnej rady SR, svoju funkciu však vykonáva až do vytvorenia novej vlády. Návrh na odvolanie člena vlády môže podať prezidentovi SR aj predseda vlády.

Ak však Národná rada SR vysloví nedôveru predsedovi vlády, prezident ho odvolá. Odvolanie predsedu vlády má za následok odstúpenie vlády.

Vláda je kolektívnym orgánom. O zásadných rozhodnutiach rozhodujú v zbore. Do okruhu týchto otázok patrí rozhodovanie o návrhoch zákonov, o nariadeniach vlády, o programe vlády a o jeho plnení, o návrhu štátneho rozpočtu, štátneho záverečného účtu a o zásadných otázkach vnútornej aj zahraničnej politiky atď.

Činnosť vlády riadi a organizuje predseda vlády. Je schopná uznávať sa, ak je prítomná nadpolovičná väčšina členov vlády. Vláda SR má právo zákonodarnej iniciatívy vo vzťahu k Národnej rade SR.

Vláda môže vydávať právne predpisy vo forme vládneho nariadenia. Vládne nariadenie však možno vydať len na základe zákona, na jeho vykonanie a v rámci zákonného splnomocnenia. nariadenia sa uverejňujú v Zbierke zákonov.

O ostatných veciach, ktoré nemajú všeobecnú záväznú povahu, prijíma vláda uznesenie. Na prijatie uznesenia vlády je potrebný súhlas nadpolovičnej väčšiny hlasov členov vlády.

Jednotlivé ministerstvá a iné ústredné orgány štátnej správy možno zriadiť a ich pôsobnosť vymedziť len zákonom. Na základe zákonného splnomocnenia môžu ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy vydávať právne predpisy a to formou vyhlášky. Vyhlášky ministerstiev sa uverejňujú v Zbierke zákonov.

## **4.6. Súdna moc**

### **Charakteristika súdnictva v Slovenskej republike**

Myšlienka právneho štátu vyžaduje dokonale fungujúcu súdnu moc. V systéme trojdelenia štátnej moci je pre súdnu moc charakteristická nezávislosť od zákonodarnej a výkonnej moci.

Koncepcia súdnictva v Ústave Slovenskej republiky je založená na princípe úplne nezávislých a nestranných súdnych orgánov. ich úlohou je garantovať práva a slobody a zákonom chránené záujmy občanov, právnických osôb a štátu. Súdnicstvo sa vykonáva na všetkých stupňoch oddelene od iných štátnych orgánov.

Základné práva občanov na súdnu a inú ochranu sú formulované v šiestom oddieli druhej hlavy Ústavy SR. je to predovšetkým právo každého domáhať sa svojho práva u nezávislého súdu a zásada možnosti súdneho preskúmania rozhodnutí správnych orgánov. Ak bol občan poškodený nezákonným rozhodnutím súdu, iného štátneho orgánu či orgánu verejnej správy alebo nesprávnym úradným postupom, zaručuje sa mu právo na náhradu škody, ktorá mu týmto spôsobom vznikla.

Každý má právo na právnu pomoc v konaní pred súdmi, inými štátnymi či správnymi orgánmi a právo na tlmočníka, ak sa vedie konanie v jazyku, ktorý neovláda. Všetci účastníci konania sú si rovní, musí im byť poskytnuté najmä právo vyjadriť sa k tvrdeniam druhej strany. každý má však právo odoprieť výpoveď, ak by ňou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe alebo blízkej osobe. V intenciách zásady „nikto nesmie byť odňatý svojmu zákonnému sudcovi“ každý má nárok, aby konanie, ktoré sa týka jeho osoby, prebiehalo u toho súdu, ktorého príslušnosť je všeobecne určená zákonom. Súčasťou konania je prerokovanie veci za prítomnosti účastníkov konania. Verejnosť z konania pred súdom možno vylúčiť len v prípadoch ustanovených zákonom.

Článku 49 a 50 Ústavy SR zaručujú minimum práv v oblasti trestného konania. Predovšetkým je to zásada, že trestným činom je len také konanie, ktoré zákon za trestný čin ustanoví a možno zaň uložiť len trest vymedzený osobitným zákonom.

Len súdy môžu rozhodovať o vine a treste. ústava zakotvuje princíp prezumpcie nevinoty, to znamená, že obvinený je považovaný za nevinného až do vyslovenia jeho viny právoplatným súdnym rozsudkom. Obvinený má právo na obhajobu, nie je povinný vo svojej

veci vypovedať. Nikoho nemožno trestne stíhať za čin, za ktorý bol už právoplatne odsúdený alebo bol oslobodený spod žaloby. trestnosť činu sa musí posudzovať a trest ukladať podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný, okrem prípadu, keď by neskorší zákon bol pre páchatel'a priaznivejší než zákon platný v čase, keď bol trestný čin spáchaný.

## Ústavný súd Slovenskej republiky

Ústavné súdnictvo v demokratickom štáte má predovšetkým chrániť ústavnosť v štáte a v najvyššej miere garantovať základné práva a slobody. V tomto zmysle je ústavný súd SR nezávislým orgánom na ochranu ústavnosti.

Ústavný súd podľa článku 125 Ústavy rozhoduje o súlade:

- a.) zákonov s ústavnými zákonmi,
- b.) nariadení vlády, všeobecne záväzných predpisov ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy s ústavou a ústavnými zákonmi a zákonmi,
- c.) všeobecne záväzných nariadení orgánov územnej samosprávy s ústavou a zákonmi,
- d.) všeobecne záväzných právnych predpisov miestnych orgánov štátnej správy s ústavou a zákonmi a inými všeobecne záväznými právnymi predpismi,
- e.) všeobecne záväzných právnych predpisov s medzinárodnými zmluvami vyhlásenými spôsobom ustanoveným na vyhlasovanie zákonov.

V uvedených prípadoch ide o priamu kontrolu ústavnosti.

Ústavný súd Slovenskej republiky ďalej rozhoduje o ústavnosti a zákonnosti volieb do Národnej rady SR a do orgánov miestnej samosprávy, o sťažnostiach proti rozhodnutiam o overení či neoverení mandátu poslanca Národnej rady SR, o sťažnostiach proti výsledku referenda.

Ústavný súd SR má právomoc rozhodovať kompetenčné spory medzi ústrednými orgánmi štátnej správy, poskytuje súdnu ochranu základných práv a slobôd a v prípade ich porušenia podáva výklad ústavných zákonov, ak ide o spornú vec.

Ústavný súd sa skladá z 13 sudcov. V zmysle čl. 134 ods. 3 Ústavy SR sudcov ústavného súdu vymenúva na návrh NR SR na 12 rokov prezident Slovenskej republiky. Národná rada navrhuje dvojnásobný počet kandidátov na sudcov, ktorých má prezident republiky vymenovať.

Za sudcu ÚS SR môže byť vymenovaný občan Slovenskej republiky, ktorý je voliteľný do Národnej rady SR, dosiahol vek 40 rokov, má vysokoškolské právnické vzdelanie a je najmenej 15 rokov činný v právnickom povolání. Tá istá osoba nemôže byť opakovane vymenovaná za sudcu ústavného súdu. Sudca ústavného súdu skladá sľub do rúk prezidenta Slovenskej republiky. na čele ústavného súdu je jeho predseda, ktorého zastupuje podpredseda. Predsedu a podpredsedu vymenúva zo sudcov ústavného súdu prezident Slovenskej republiky. Sudcovia ústavného súdu majú imunitu rovnako ako poslanci Národnej rady Slovenskej republiky.

Ak Ústavný súd SR vysloví, že medzi predpismi uvedenými v článku 125 Ústavy SR je nesúlady, strácajú príslušné predpisy, ich časti, prípadne niektoré ich ustanovenia účinnosť. Orgány, ktoré tieto právne predpisy vydali, sú povinné do šiestich mesiacov od vyhlásenia rozhodnutia ústavného súdu uviesť ich do súladu s ústavou, ústavnými zákonmi a s medzinárodnými zmluvami vyhlásenými spôsobom ustanoveným zákonom. Ak tak

neurobia, také predpisy, ich časti alebo ustanovenia strácajú platnosť po šiestich mesiacoch od vyhlásenia rozhodnutia.

## **Súdy Slovenskej republiky**

V Slovenskej republike vykonávajú súdnictvo nezávislé a nestranné súdy. Súdnictvo sa vykonáva na všetkých stupňoch oddelene od iných štátnych orgánov.

Súdy rozhodujú v občianskoprávných a trestnoprávných veciach, súdy preskúmavajú aj zákonnosť rozhodnutí orgánov verejnej správy a zákonnosť rozhodnutí, opatrení alebo iných zásahov orgánov verejnej moci, ak to ustanoví zákon.

Súdy rozhodujú v senátoch, ak zákon neustanoví, že vo veci rozhoduje jediný sudca. Zákon ustanoví, kedy sa na rozhodovaní senátu zúčastňujú aj prísediaci sudcovia z radov občanov a v ktorých veciach môže rozhodnúť aj zamestnanec súdu poverený sudcom. Proti rozhodnutiu zamestnanca súdu povereného sudcom je prípustný opravný prostriedok, o ktorom rozhoduje vždy sudca.

Sudcovia sú pri výkone svojej funkcie nezávislí a pri rozhodovaní sú viazaní ústavou, ústavnými zákonmi, medzinárodnou zmluvou podľa čl. 7 ods. 2 a 5 a zákonom.

Sudcov vymenúva a odvoláva prezident Slovenskej republiky na návrh Súdnej rady Slovenskej republiky, vymenúva ich bez časového obmedzenia. Za sudcu môže byť vymenovaný občan Slovenskej republiky, ktorý je voliteľný do Národnej rady SR, dosiahol vek 36 rokov a má vysokoškolské právnické vzdelanie.

Predseda a podpredseda Najvyššieho súdu Slovenskej republiky vymenúva na návrh súdnej rady SR zo sudcov Najvyššieho súdu prezident republiky na päť rokov. Tá istá osoba môže byť vymenovaná za predsedu NR SR alebo podpredseda NS SR najviac v dvoch po sebe nasledujúcich obdobiach.

## **Súdna rada Slovenskej republiky**

Predsedom Súdnej rady SR je predseda najvyššieho súdu Slovenskej republiky. Jej členmi sú:

- ôsmi sudcovia, ktorých volia a odvolávajú sudcovia SR,
- traja členovia, ktorých volí a odvoláva Národná rada SR,
- traja členovia, ktorých vymenúva a odvoláva vláda SR,
- traja členovia, ktorých vymenúva a odvoláva prezident republiky.

Za člena Súdnej rady SR možno ustanoviť osobu, ktorá je bezúhonná a má vysokoškolské právnické vzdelanie a najmenej 15 rokov odbornej praxe. Funkčné obdobie členov Súdnej rady je päť rokov. Tú istú osobu možno zvoliť alebo vymenovať za člena Súdnej rady SR najviac v dvoch po sebe nasledujúcich obdobiach.

Do pôsobnosti Súdnej rady Slovenskej republiky patrí:

- a.) predkladať prezidentovi SR návrhy kandidátov na vymenovanie sudcov a návrhy na odvolávanie sudcov,
- b.) rozhodovať o pridelení a preložení sudcov,
- c.) predkladať prezidentovi SR návrhy na predsedu Najvyššieho súdu NR a podpredseda Najvyššieho súdu SR a návrhy na ich odvolanie,

- d.) predkladať vláde SR návrhy kandidátov na sudcov, ktorí by mali pôsobiť za Slovenskú republiku v medzinárodných súdnych orgánoch,
- e.) voliť a odvolávať členov disciplinárnych senátov a voliť a odvolávať predsedov disciplinárnych senátov,
- f.) vyjadrovať sa o návrhu rozpočtu súdov SR pri zostavovaní návrhu štátneho rozpočtu,
- g.) ďalšia pôsobnosť, ak to ustanoví zákon.

Na prijatie uznesenia Súdnej rady SR je potrebný súhlas nadpolovičnej väčšiny všetkých jej členov.

## 4.7. Územná samospráva

Slovenská republika sa člení na územné jednotky, ktoré sú samosprávne, to znamená, že výkon správy je zverený orgánom samosprávnych celkov a štátne orgány vykonávajú správu len v tých veciach, ktoré im do pôsobnosti zveril zákon.

Základnou jednotkou je obec. Obec je samostatný územný a správy celok Slovenskej republiky, združuje osoby, ktoré majú na jej území trvalý pobyt. Samosprávu vyšších územných celkov upravuje zákon NR SR č. 302/2001 Z.z.

Obec je právnickou osobou, ktorá za podmienok ustanovených zákonom samostatne hospodári s vlastným majetkom a so svojimi finančnými prostriedkami. obec financuje svoje potreby predovšetkým z vlastných príjmov, ako aj zo štátnych dotácií. Zákon ustanovuje, ktoré dane a poplatky sú príjmom obce. obec má právo združovať sa s inými obcami na zabezpečenie vecí spoločného záujmu. Vo veciach územnej samosprávy rozhoduje obec samostatne, povinnosti a obmedzenia jej možno ukladať len zákonom.

Obec má právo na svoj znak a právo používať ho pri výkone samosprávy obce. Územie obce tvorí katastrálne územie. Samosprávu obce vykonávajú obyvatelia obce jeho orgánmi, hlasovaním obyvateľov obce a verejným zhromaždením obce.

Vo veciach územnej samosprávy môže obec vydávať všeobecne záväzné nariadenia, ktoré možno vydávať len na základe splnomocnenia daného zákonom a v jeho medziach, pričom nesmie odporovať inému všeobecne záväznému predpisu.

Orgánmi obce sú:

- obecné zastupiteľstvo,
- starosta obce

Obecné zastupiteľstvo tvoria poslanci obecného zastupiteľstva volení v komunálnych voľbách. Rozhoduje o základných otázkach života obce najmä:

- určuje zásady hospodárenia a nakladania s majetkom obce,
- schvaľuje rozpočet obce, kontroluje jeho čerpanie a schvaľuje účet obce,
- schvaľuje územný plán obce a jej častí,
- rozhoduje o zavedení a zrušení miestnej dane, miestneho poplatku,
- uznáva sa na nariadeniach obce,
- zakladá, zriaďuje a kontroluje obecné podniky, rozpočtové a príspevkové organizácie a vymenúva ich vedúcich zamestnancov atď.

Starosta je výkonným orgánom obce. V majetkoprávných vzťahoch obce je štatutárnym orgánom a v administratívnych vzťahoch je správnym orgánom. Starosta má aj sankčné oprávnenia. Môže uložiť právnickej osobe pokutu až do výšky 100.000,- SK, ak táto poruší

nariadenie obce alebo nesplní v určenej lehote bez vážneho dôvodu povinnosť poskytnúť pomoc pri odstraňovaní následkov živelnej pohromy alebo inej mimoriadnej udalosti.

Na obec možno preniesť zákonom výkon určených úloh miestnej štátnej správy. Náklady tohto preneseného výkonu uhradza štát.

Majetkom obce sú veci vo vlastníctve obce, majetkové práva obce a majetkové práva právnických osôb založených obcou. majetok obce možno použiť na verejné účely, na podnikateľskú činnosť a na výkon samosprávy obce. Majetok obce určený na podnikateľskú činnosť slúži ako základ pre obecné podniky alebo pre inú formu podnikateľskej činnosti.

?

**Ako hodnotíte pozitíva a obmedzenia zákazu imperatívneho mandátu?**

**Ako by ste revidovali rozsah súčasnej poslaneckej imunity?**

**Zhodnoťte právomoci prezidenta Slovenskej republiky.**

**Napíšte si zoznam slovenských ministerstiev. Diskutujte v skupinách o možnostiach revízie ich počtu a zameraní.**

**Aké sú podľa Vás najpalčivejšie problémy súčasného slovenského súdnictva?**

**Ako sa vo Vašom regióne angažujú v sociálnej oblasti samosprávne orgány?**

## DOSLOV

Vážení poslucháči,

preštudovali ste si vysokoškolské učebné texty z teórie štátu a práva, ako aj základov ústavného zriadenia Slovenskej republiky. Úlohou týchto textov nie je oboznámiť Vás s právom v celom jeho rozsahu, ale poskytnúť Vám nevyhnutný teoretický výklad niektorých právnych otázok z hľadiska ich správneho využívania v dennej praxi.. Aj napriek tomu, že ste dôsledne študovali tento materiál a nie sú Vám jasné všetky otázky, teším sa na stretnutie na prednáškach, konzultáciách a seminárnych prácach, kde si budeme môcť doplniť to, čo tento materiál k úplnému chápaniu práva a zložitej spleti právnych pojmov a kategórií postráda.

Nitra, 2013

Autor

## POUŽITÁ LITERATÚRA A PRÁVNE PRAMENE

OTTOVÁ, Eva, VACULÍKOVÁ, Nadežda: **Úvod do štúdia práva.** 1 vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK Bratislava, 1998. ISBN 80-7160-106-3.

POSLUCH, Marián, CIBULKA, Ľubomír: **Štátne právo SR.** 1 vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK Bratislava, 1997. ISBN 80-1160-096-2.

SABO, Mikuláš a kolektív: **Právo pre ekonómov.** 1. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 1998. ISBN 80-88715-46-6.

### **Právne pramene:**

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Z.z.

Ústavný zákon NR SR č. 9/1999 Z.z.

Ústavný zákon NR SR č. 135/2001 Z.z.

Zákon SNR č. 369/1990 Z.z. o obecnom zriadení, v znení neskorších predpisov

Zákon NR SR č. 221/1996 Z.z. o územnom a správnom usporiadaní SR, v znení neskorších predpisov

zákon NR SR č. 302/2001 Z.z. o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch)

# OBSAH

Predhovor

1. ŠTÁT A PRÁVO
  - 1.1. Pojem, znaky a funkcie štátu
    - A. Štátna moc
    - B. Suverenita štátu
    - C. Územná organizácia a štátne občianstvo
    - D. Funkcie štátu
  - 1.2. Systém štátnych organizácií a inštitúcií
    - A. Štruktúra systému štátnych orgánov a inštitúcií
    - B. Forma štátu
    - C. Forma vlády
    - D. Deľba moci
    - E. Územnoorganizačná štruktúra štátu
  - 1.3. právo a jeho úloha v spoločnosti
    - A. Vymedzenie pojmu právo
    - B. Pramene práva
2. PRÁVNÝ SYSTÉM A PRÁVNA NORMA
  - 2.1. Pramene slovenského práva
    - A. Právne normy
  - 2.2. Normatívne právne akty v Slovenskej republike
    - A. Pojem a druhy zákonov
    - B. Podzákonné normatívne právne akty
    - C. Publikácia normatívnych právnych aktov
    - D. Právny systém
    - E. Základná charakteristika právnych odvetví slovenského práva
3. PRÁVNE VZŤAHY, PREDPOKLADY ICH VZNIKU, ZMENY A ZÁNIKU
  - 3.1. Pojem právny vzťah a jeho prvky.
  - 3.2. Prvky právneho vzťahu a predpoklady jeho vzniku, zmeny alebo zániku
    - A. Subjekty právnych vzťahov
    - B. Objekty právnych vzťahov
    - C. Obsah právneho vzťahu
    - D. Právne skutočnosti – predpoklad vzniku, zmeny a zániku právnych vzťahov
    - E. Právne úkony
    - F. neplatnosť právnych úkonov a ich následky
    - G. Protiprávne konanie
4. ÚSTAVNÉ PRÁVO SLOVENSKEJ REPUBLIKY
  - 4.1. Ústavná charakteristika Slovenskej republiky
  - 4.2. Základné práva a slobody občanov
  - 4.3. Hospodárstvo Slovenskej republiky
  - 4.4. Zákonodarná moc
  - 4.5. Výkonná moc
    - A. Prezident republiky
    - B. Vláda a ministerstvá

- 4.6. Súdna moc
    - A. Charakteristika súdnictva v Slovenskej republike
    - B. Ústavný súd Slovenskej republiky
    - C. Súdny Slovenskej republiky
    - D. Súdna rada Slovenskej republiky
  - 4.7. Územná samospráva
- Doslov
- Použitá literatúra

